

Сви рукописи морају бити у складу са
садржајним и формалним захтевима
из Србе.

O. POPOVIC

АНАЛИ

ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

ДВОМЕСЕЧНИ ЧАСОПИС
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Репринт забрањеног броја 3 за 1971. годину

АНАЛИ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА — Година XIX — бр. 3 мај — јун 1971.

Уредништво АНАЛА моли своје сараднике да рукописе достављају отку-
не на машини са проредом и са довољно белине са стране. Примљене
рукописе Уредништво не враћа.

АНАЛИ ће објавити и, у границама могућности, приказати сваку нову
књигу послату на приказ.

АНАЛИ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ излазе двомесечно.

Претплата за часопис „Анали Правног факултета у Београду“ у 1971.
целу годину износи:

1. За правна лица	Н. дин.	60.—
2. За један примерак	„	12.—
3. За појединце	„	40.—
4. За један примерак	„	8.—
5. За студенте (редовне и ванредне)	„	20.—
6. За један примерак	„	4.—

Претплата за иностранство износи н. д. 80,00 (USA \$ 6).

Претплату слати на рачун Правног факултета у Београду број
608-740/2-917-5

Уредништво и администрација АНАЛА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА
БЕОГРАД — Булевар револуције 67, тел. 341-501

Прештампавање обављено у Заводу за графичку технику ТМФ-а у Београду
у тиражу 1.500 примерака

Цена по примерку 100 динара

МАЈ — ЈУН

Др Јован Борћезић: УВОДНА РЕЧ О НЕКИМ ОСНОВНИМ ПОЛИТИЧКИМ И УСТАВНОПРАВНИМ ПИТАЊИМА УСТАВНИХ ПРОМЕНА

1. Не мислим да држим неко опсежније излагање и предавање о проблему уставних амандмана, већ више да укажем на нека питања која евентуално могу да олакшају дискусију. Сматрам да је много битније у овом моменту чути мишљење оних који нису имали прилику да непосредно учествују у формулисању овог текста и да је корисније, нарочито за вас који сте у току свих теоријских и стручних проблема амандмана, да се не бавим самим текстом већ више његовом оценом, описом његове, да тако кажем, унутрашње анатомије и неким општим аспектима уставноправног стања поводом амандмана данас.

Рад на амандманима текао је на релативно уобичајен начин и израз је једне политичке ситуације која је створена код нас последњих година и која је оцењена као пуна разних противречности и унутрашњих тешкоћа које су довеле до блокаде целог политичког система, а нарочито у функционисању федерације и у односима између ње и република.

Сагласно томе, рад на овом уставном тексту није текао према класичном методу једног систематског и рационалног рада, већ је пошао од идеје да је нужно наћи компромис и споразум у једној конфликтној ситуацији у којој су више или мање биле дефинисане супротстављене снаге у атмосфери у којој су акумулирани разни конфликти, нарочито национални, па и узајамна неповерења.

За научни рад, наравно, то су врло тешки услови. Зависити од политичких компромиса и извесних дијагонала више или мање артикулисаних интереса, то је за науку таква ситуација из које је врло тешко изићи. Зато су научни радници који су донеке учествовали у том целом послу имали унутрашње дилеме, као и моралне и интелектуалне кризе.

Међутим, остављајући по страни процес рада — а сваки процес рада делимично је и лутање и никад нема унапред обезбеђених рационалних путева и дефинитивних полазних тачака, чак и кад их има уопштених, — оно што хоћу овде нарочито да нагласим, и што је донеке дошло до изражаја у самој концепцији и у низу формулација, то је крајње прагматистички став у оцени проблема које треба мењати и у начину на који то треба да се изврши. Тај крајње уситњени прагматизам, који је у ствари један елементарни прагматизам, прагматизам једног неразвијеног и унутра прилично подељеног и супротстављеног друштва, чинио је да до краја није

могао да се направи ни један стварнији компромис између извесних различитих концепата који су постојали у погледу на нека основна питања, нарочито на најбитнија питања структуре федерације и односа између федерације и република.

У садашњем тренутку још немамо коначне формулације извесних поставки које објављени амандмани садрже, тако да ћу се задржати углавном на оцени оног текста који је објављен. Иако ће се можда нека питања другачије или евентуално боље решити, мислим да битних промена неће бити. У осталом, ја ћу много више бити наклоњен да говорим нешто о питањима која се постављају поводом овог текста, односно поводом оваквог начина решавања неких битних друштвено-економских и политичких питања нашег друштва, него што ћу улазити у стручну оцену текста који је вама добро познат, а вама не треба никакав посебан техничко-правни коментар. У сваком случају овакав текст какав је презентирани, и евентуално бољи који ће доћи, још увек пати од једне уставноправне незрелости, флуидности и недовршености. Да би се то битније избегло, било је и мало времена, а и снаге које су носиле посао не могу се похвалити великом инвентивношћу и одушевљењем за високи квалитет. Поред тога, овога, пута су били битнији рачуни и интереси република да би могло да дође до текста који би био подигнут на виши научни и стручни ниво, бар на ниво текста Устава од 1963. године.

2. Три су подручја углавном решавана овим амандманима. Једно — које се назива „друштвено-економски односи“, а које се у ствари односи на промену и допуну одредаба у друштвеној расподели, „о минулом раду“, тј. о омогућавању извесне циркулације друштвених средстава, а пре свега, о економском и квази правном решењу друштвене репродукције, која постаје право организација „удруженог рада“. Ту је уједно нашло много места уређење режима тзв. личног рада, што је само по себи карактеристично за саме те промене и за однос према Уставу и према уставним променама.

Друго подручје је структура федерације, а треће њена организација.

Оно што са гледишта правника, а нарочито са гледишта уставног права у целини представља недостатак овог текста, састоји се у томе што је он умногоме прешао и најшире схваћени концепт амандмана. Иако је било правне могућности да се амандмански реши политички проблем који је био отворен, за који је било нужно тражити оваква или онаква решења, у ствари ми смо добили један скоро паралелни, „додатни“ устав, амандмански устав, који ће представљати велике компликације за примену и за учвршћење уставности и законитости у нашем друштву. Ни у том целом послу нема извесне доследности, негде се решавало на амандмански начин, односно поједина питања су се регулисала као допуна или промене извесних уставних одредаба, а опет на другом подручју Устав се више-мање поново репродуковао, уз неке друге, нове одредбе. То се нарочито тиче Председништва Републике Југославије и неких других организационих питања федерације.

Највише ћу се бавити проблемима федерације и организације власти, јер мислим да су они централни, а што се тиче извесних стручних и теоријских проблема друштвено-економских односа, разумљиво је да има овде

компетентнијих другова који ће казати своју реч и о тим питањима. Са гледишта уставно-правног писца и теоретичара могу да изразим, оно што је у сваком случају ван спора, да одредбе о друштвено-економским односима углавном пате, поред декларативности, тешке квази-стручне терминологије и компликованог начина изражавања, од две слабости које се морају отклонити да би оне могле уопште постати интегрални део Устава.

Прво, оне уносе у Устав поједине материје које нису уставотворне. Тенденција је нарочито у послератном периоду да се у устав уносе неуставне материје из разних разлога; у нашем конкретном случају, постојале су очигледне тежње да се „своја концепција“ обезбеди, да се „свој интерес“ закује и учврсти, да се постигне приоритет или и чак да се већ сад прејудицира нови устав. Има, наравно, ту и незнања о томе шта је устав, јер се сматра да је све што се унесе у устав, — уставноправно, без обзира шта се и како се уноси.

Друго, оно што је најбитније то је да су, не само у квантитативном него и у квалитативном погледу, те одредбе — нарочито амандмани од XXI—XXV — дате на начин који у знатном делу није уставноправно регулисан, тако да је оно што изгледа да се гарантује и да се утврђује — само вербално и декларативно се наводи. Уставна санкција и ограниченост власти, та логика није наша доволно места. Тиме је вануставна материја праћена одсуством правих уставноправних норми.

Једна ригорозна и минуциозна правна критика могла би се још оштрије изразити о овим и низу других слабости.

3. Само ове напомене су довољне да покажу нужност јавне дебате о амандманима где долази свестрани и критички претрес у стручним форумима. Само од овакве дебате можемо очекивати да се овај и овакав „амандмански устав“ који већ компликује уставни систем, па према томе и економски и политички систем, изрази на много концизнији и уставноправни начин. То би могло допринети да се смање компликације, противречности и конфликти у функционисању привреде, а нарочито у успостављању друштвених односа и демократских права људи — уколико су поједине одредбе и оријентисане у том правцу, што је исто тако једно теоријско питање на које може да одговори једна минуциозна теоријска анализа укључујући и стручно-правну.

У редовима наших интелектуалаца — у Србији нарочито — ван сваке је дилеме да дебата о уставним амандманима мора бити до краја отворена, слободна и критичка. Ако то не буде, разумљиво је, да и оне снаге које су ангажоване да у датој ситуацији прихвате извесну оријентацију, да је исправе и да омогуће да се она адекватније изрази — неће доћи до изражаја, што ће нарочито појачати улогу других снага које су до данас више утицале на идејну и стручну страну у формулисању устава. Конзервативizam у теорији и политици иде „руку под руку“ са идејним и сличним компликацијама и конфузијама.

Поред тога истакао бих, — што су уосталом показале већ прве дискусије о амандманима и сигурно ће наша дискусија то и потврдити — да ми немамо никаквих разлога да дискусију сведемо на неко одобравање, на формално саглашавање или на извесне мање-више правно-техничке примедбе. Да би се могле дати одговарајуће стручне примедбе у погледу уста-

вршавања, морају се јасно видети интенције и основни принципи Устава и имати одговарајући односи према њима.

С друге стране, мислим да би требало у нашим стручним и научним круговима, па и у нашој јавности да се избегава друга крајност, а то је да се ова дискусија претвори од неформалне — у формалистичку. Формалистичка је и крајње вербална дискусија која полази од извесних а priori прихваћених ставова преузетих из одговарајућег арсенала правне теорије, ма колико да су појмови и концепти оправдани у датим условима, и да се на основу тога цени једна конкретна политичка ситуација која се у ствари решава променом Устава.

Покушаћу овде да објасним, да бих дао елементе за оцену, чак и за извесне оријентације у дискусији, да ситуација која је последњих година створена у земљи представља једну више или мање објективну стварност са низом примеса субјективности. Али субјективне снаге у нашем друштву још увек врше одлучујући утицај. Оне то често прикривају тиме што тврде да је створено стање било неопходно, да су акумулиране тешкоће које се сад мсрају отклањати новом организацијом. Без обзира на све то, субјективне снаге стварају објективне ситуације које после делују као материјалне снаге. Поред њих, постоји стање објективних ситуација, које проиилази из противречнога и променљивог бића друштва и његове структуре. Ова схватања морају бити полазна тачка за оцену оправданости, смера и значаја покренутих уставних промена.

4. У тренутку када је донета одлука да се ове промене врше имали смо једну, како се то каже, „кризну“ политичку ситуацију; постојала је криза не само федерације, него и криза самог политичког система.

Та криза и данас постоји, без обзира што се још увек поједини људи плаше да кажу — криза. Криза не мора бити безизлазна. Криза може носити и извесне елементе преласка у једно ново и адекватније стање, као што може бити и носилац извесних дезинтеграција одговарајућих стања.

У тој кризи код нас има и једне и друге шансе, једне и друге могућности као у свакој објективној кризи. Промене које су формулисане у амандманима су израз ове противречности. У њима налазимо, поред жеље и потребе да се криза преброди и да се отворе бољи услови за развитак нашег друштва и функционисање његових тела и органа, и елементе несалажсња, дељења и рушења чије последице се не сагледавају или се чак хоће. Неки у променама виде путеве отклањања или смањења кризе а други су наклоњени да одрже кризу и заоштравају је. При томе је јасно да прави излаз и домаћај промена не зависи од механизма него од других односа и снага. Али, наравно, њихово деловање не може данас да се сасвим и предвиди, нити се оно може Уставом усмерити — у овом историјском тренутку у коме се ми налазимо, док наше друштво не изађе из једног објективно тешког економског, политичког, идеолошког стања, у коме се налазе односи неповерења и недовољне оријентисаности субјективних фактора.

Основна криза која карактерише ово друштво изражена је у једној оштријој противречности, која се увек јавља на једном релативно вишем нивоу економског развитака, између развијених и неразвијених република и крајева у нашој земљи. Ми обично заборављамо ту, једну од основних

противречности савременог света која врло оштро, често неочекивано оштро, делује и у нашем друштву. С друге стране, ми смо ушли у кризу једног концепта јединства, који се код нас заснивао на једној револуционарној идеологији и на јединственој власти и политици. Она је била праћена и обећањима да ће социјалистичке снаге довести до веће интеграције, и према томе, да ће дати базу за стварније јединство у једној заједници која је од самог почетка у ствари била много сложенија и много тежа него што смо мислили. Али та заједница је била и остала не само подељена на развијене и неразвијене републике, него је и вишенационална, и то више национална на врло компликован и специфичан начин који је карактеристичан за Балкан, нашу прошлост и духовну структуру.

У новим условима тржишне привреде, недоследне демократизације и спорог савлађивања заосталости и пасивности основи овог јединства су пупали. То је отворило кризу.

Ова, криза јединства — идејног и политичког — довела је — нарочито у вези са сменом генерација — до стварања извесних нових друштвених група које су почеле да преузимају одлучујући утицај у појединим републикама и преко република у федерацији; група које имају често друкчију визију социјализма и организовања друштва и федерације, тј. различиту од оне коју су имале генерације оних који су носили револуцију и генерације које су произишле из ње и биле образоване, да тако кажемо, у једном специфичном револуционарном заносу и наивности.

У сваком случају, десила се једна дубока промена, која је, с обзиром на то да су почетна и бојаљива демократизација наших односа, неразвијено самоуправљање а нарочито недовољно организовано тржиште унели елементе интереса и борбе интереса, да се цео концепт суштине и развитака социјализма помеша са једном збуњеном интересном и економском јуриспруденцијом и са једном тржишном и такмичарском борбом. Разуме се, да у тим условима једна прагматичка политичка генерација приступа проблемима нашег друштва — и самом социјализму, демократији, економским односима и улози федерације — на други начин. Пошто је она у једном заосталом друштву прагматистичка, она то није на аутентичан начин него на политизирани, непосредно интересни начин. Отуда су њени погледи морали пасти на ниво оцене и основних друштвених проблема са гледишта „рачунице“, етатистичког схватања нације па и национализма. То се дешава у тренутку када нација — и то је објективна страна ових промена коју исто тако морамо узети у обзир приликом анализирања промена — почиње у целом свету поново да постаје један од врло детерминирајућих фактора људске историје и у чијим смо ми процесима.

Нећу овде да улазим у то колико је у суштини нација у многоме попримила и неке друге захтеве и тенденције и то не само еманципаторске, већ и доминирајуће и хегемонистичке, ни зашто је у ствари национална држава постала оквир за формирање социјализма и за развитак социјализма скоро у целом свету. Почевши од Совјетског Савеза, који је једна типично национална политичка држава и све су друге социјалистичке земље више-мање прихватиле један национални оквир или су биле приморане да у оквиру нације решавају основне проблеме егзистенције и развитака социјализма.

Међутим, у једном сложеном националном телу, где постоје велике разлике између нација, ови процеси су довели до релативне „експлозије“ националног питања, која је уколико карактеристичнија јер национално питање Југославије није било решено ни у револуцији до краја, ни у својој суштини, нити је оно одмах после рата улазило у фазу једног демократског решавања. Оно се јавило не само у питању тзв. равноправности и међунационалних односа, него у погледу самог изражавања националног идентитета односно бића појединих југословенских нација које имају свим различиту историју, ниво развитака, извесне психолошке или друге мотивације. Услед тога оне у ствари концепт „једињавања“ и концепт заједнице никада нису доживеле као један стварни објективно дати концепт за који се сви у истој мери залажу јер ни објективни услови нису били исти за сваку нацију.

Ми смо се ту варали, то је нарочито карактеристично за Србију и за српски народ, који је био оптерећен једном кинотеком југословенства и јединства, да је постојао један јединствени концепт заједнице у Југославији. Заједница за сваког не значи исто.

Јединствени концепт заједнице (Југославија) није постојао, нити је могао постојати, нити данас постоји. Да је постојао не би тако лако могао бити оспорен и допустити да се појаве извесне снаге не само националне идентификације и националне динамике, него — пошто се ради о једном неразвијенијем свету, свету који је изгубио једну одговарајућу идејно-политичку оријентацију — и спреге националне афирмације са национализмом, и то национализмом у једном облику који је више нетолерантан, агресиван, ситничав и негативан, него што је то у неком другом, развијенијем свету. Истина, у крајњој линији, нема велике разлике између национализма, јер после француске револуције а нарочито од Комуне, сви национализми више-мање носе исте слабости — мислим на њих као на идеологију а не као национално осећање — као и национализми на Балкану.

Ово питање решавања националних односа, тј. остваривања нација не може се подценити и погрешно је ако оно не буде једна од полазних тачака на нашим расправљањима.

Према томе, било би научно неоправдано и не би у ствари помагало разумевању и решавању свих ових сложених противречности и проблема ако би се стање ствари само оцењивало са гледишта једног организационог модела вишенационалне заједнице, модела који би *a priori* давао приоритет овом или оном облику федерализма, називао се он конфедерација или федерација или нешто друго. Bitно је утврдити који су услови, и објективни и субјективни, и позитивни и негативни, определили настало политичко стање, тј. ситуацију која се у овим амандманима више назире него што се решава и да ли се нашао један артикулисани, одговарајући систем који омогућује да се у интересу социјализма, демократије и слободе ови проблеми реше, или ће напротив цео тај инструментариј, цео тај нови систем артикулисања да ствара нове тешкоће и нове конфликте.

По себи се разуме, да ја ни најмање не оспоравам употребу појмова и концепата у анализи, као што сам противан маниру који се обично код нас употребљава кад не може до краја да се аргументише, а то је да

нешто што је антиконцепт у једном другом смислу, односно да се једна негација сваког утврђеног концепта проглашава да је наша специфичност, да је то једна новина, да је то наше, да не може да буде на другом месту пошто је наше, а ми смо тако особени да смо изван света. Сматрати да све на свету можемо да објаснимо кроз своје специфичности: да сваки свој догађај услед тога оправдамо — је мистификација а не мисао.

Тих и других мистификација и митова морамо се ослободити. Наравно, ту не мислим на нашу интелектуалну средину, мада она пати од извесне привржености појединим апстрактним концептима иза којих се крију и одговарајуће усвојене идеолошке и сличне вредности, а није ни довољно демистификована и демистификујућа.

5. Основни политички проблем који ови амандмани нису решили, а који је откривен, састоји се у противречности између политичке државе и самоуправљања. Они пре уводе један мешовити политички систем еклектичног мешавиног постојећег и релативно новог политичког система, претежно заснованог на државној идеологији република и национализма.

Најслабија тачка у свим овим амандманима је овај мешовити систем, не мешовити у смислу у коме га је схватао Монтескије, јер је сваки политички систем у извесном смислу мешовит. Амандмани настоје, напротив, да у једној мешовитој структури траже једну политичку равнотежу а не успевају да нађу рационални систем артикулације за разрешавање многих противречности које у нашем друштву постоје. Суштину тих противречности у политичком смислу чини сукоб између демократије и против-демократије, између спрега бирократско-технократских снага, које покушавају да се успоставе у друштву, и једне самоуправне емпирије која је услов и гарант у нашим условима за чување и развијање демократије коју и радника класа и шире масе наших грађана хоће, за њу се бориле и неће олако да је испусте из руку.

Ако побемо од тога, с правом можемо оцењивати ове амандмане, нарочито на плану федерације и њене структуре и организације, као склоп мешаних облика и мешаних принципа.

Несумњиво је, да у оваквом једном сложеном друштву као што је наше, а нема друштва које није сложено, и које је оптерећено извесним и супротним тежњама и могућностима, тражење неког „чисто“ и „идеално“ политичког система било би наивно и само би помагало онима који руше сваки политички систем и који су наклонени да успостављају један груби систем доминације. Али, сваки животни политички систем може бити и рационалан и у својој мешовитости. Али федерација не може да се остварује на конфедералан начин и кад има у себи оправдане конфедеративне елементе.

То поставља проблем тзв. компромиса, који су довели не само до уношења елемената конфедерализма, који постоје у низу федералних система и који могу бити направени и позитивни ако одговарају извесним демократским стањима и омогућавају да се лакше решавају заједничка питања. Али, у амандманима има извесних покушаја да се у оквиру прихваћене федерације уноси једна структура која није само конфедерализам, него која је у ствари један, да тако кажем, међурегионални „федерализам“, државног а не друштвеног типа. Има инстанци да се републике

интегрирају у федерацију и поред федерације, или да у име федерације врше њене функције. То је објективна противречност која чини један систем не само нерационалним и нефункционалним него уноси и такве елементе који, поред дисфункционалности, могу стварати нове конфликте и подржавати оне снаге које су у ствари карактеристичне по свом утицају на цео систем амандмана. То су снаге које су више наклоњене, у овој етапи, да се наслоне на политичку државу, нарочито на републику и да помоћу ње решавају, поред питања своје егзистенције, и извесна отворена економска и политичка питања друштва. Оне не носе демократију нити могу бити градитељи самоуправног политичког система.

У томе је онај чвор који се завезао у политичкој пракси. Са гледишта Устава би се могла наћи и боља решења него што су она у амандманима. Али ако се она не постигну у реалном политичком систему и политичкој пракси, уставна решења су немоћна и кад су „савршена“, а то никад нису.

Поред тога стварна решења и сам политички систем зависе од класне структуре, друштвених односа и од нових друштвено-економских група и појава које су код нас недовољно испитиване. Али је јасно да је, та „основна структура“ допустила да се, после двадесет пет година, олако експериментише са политичким системом. То се може учинити зато што још немамо превагу друштва у односу на власт, што смо сами пустили да власт односно политика „креира“ друштво, бар у оној мери у којој она то може. Последица је да још немамо стабилне, независне демократске институције, смеле и чврсте борце за социјалистичку демократију и самоуправну оријентацију, коју могу да ограниче — ако не и да зауставе — извесну арбитрност и волунтаризам који владају, иако је јасно да се тим путем не може напредовати ни боље управљати и живети.

То су неколико погледа и оцена које сам хтео да истакнем као допринос једној свестраној анализи, која треба да пође од дубине овог друштва, његових односа и његових снага, а да се не задовољи да се клиза по извесним површинама и чак и извесним привлачним појмовима и речима. Тако и почиње научна дебата.

Др Павле Ристић: НЕКА ПИТАЊА У ВЕЗИ СА НАЦРТОМ АМАНДМАНА XX.

Треба говорити о суштини ствари, иначе не видим праву сврху овом састанку. Наш позив захтева то од нас. Стога метод који је у току и поводом уставних промена не одговара научном — који је наш уобичајени метод, а који наравно није жрвањ за млевање и моделирање свести и мишљења јавности, чији су део и научни радници.

Ако овакав начин вођења расправе, какав је у току, можда и може одговарати активној политици, он не може задовољити правну, политичку и уопште друштвене науке. Чини се да ове науке нису у стању да сваки

закључак формулоује.

Решења амандмана често су промиса дају боком увереног цепта јесте у различитим т изразијаја аут су последњих црта амандмана који је улоптр најбољи доказа свако разуме наш друштво социјалистички

Стога, о зати способни друштвену вр славију као бих један од национални и

Не можних принципа временом све запажено и с наглашено ме образложењу чење, по фун

Оно шт тај принцип,

На осно листичке реп на XX. тач. 3 листичких ре тач. 4. и 5. ут друге амандм Србији посто, но-правном т рације. То се ових текстова чај него што вета, предста чивања, нако нигде нису п

Изгледа зложеног и с

смислу, поклањају поверење и непредвиђају успостављање аутономних односа за такве средине. Чак и више, они не предвиђају такву могућност ни за будуће.

Посебно је питање какве све последице могу да произађу из реализовања оваквог Нацрта уставних амандмана. Без сумње најзначајнија последица може бити у јачању националистичког осећања Срба, услед осећања подређености и неједнаког третмана њихове матичне републике. Оваква решења објективно воде ка постепеној дезинтеграцији целине Социјалистичке Србије у границе које то нису ни етнички, ни национално, ни историјски.

Дакле, примедбе овде дате на нацрте уставних амандмана нису у потпуности исцрпене. То није могуће урадити кроз дискусију већ само озбиљном и дубоком анализом стварних односа њихове основаности путем верификовања од стране грађана и народа.

Али чини се да је неоспорно да истицање националног питања као основе за решење међусобних односа, на терену који је национално мешовит, на коме није могуће повући тачне и одређене физичке границе — не може дати ни задовољавајуће резултате. Напротив, само може изазвати нове сукобе. Познато је да се израженом национализму с једне стране, супротставља још јаче изражени национализам на другој страни. То је због тога што они траже суверенитет који изражава повластице и привилегије. Такве теорије и теоријски концепти су у савременом, развијеном, па и оном свету који има тенденцију да се развија, напуштени и превазиђени. Ако не свуда и у пракси, онда сигурно у свести прогресивних група и слојева. Не може се на историјским концептима и институцијама градити модерно друштво. Не може се утврђивањем и учвршћивањем граница и различитих економских, финансијских, пореских третмана и система подстрекати интеграција, очекујући да ће пренаглашене републичке државности потпомоћи афирмацију конкурентног самоуправног демократског система и обезбедити ширење самоуправних права. То је као када би се покушавала угасити ватра бензином.

Међутим, југословенско-социјалистичко друштво има и могућности и снага и институција којима може да савлада тренутну економску, друштвену, уставну и моралну кризу у којој се налази.

Коста Чавошки: УСТАВНОСТ И ПРАВО ВЕТА

У свом излагању говорио бих о начелу уставности и о праву вета.

Могућна су два приступа предложеним уставним променама: 1) разматрање саме основе и темеља амандмана и 2) тражење побољшања и усавршавања у оквирима решења која су већ садржана у амандманима. Овај други приступ тешко се може прихватити. Текст амандмана писан је тешким језиком и нејасним фразама уз бројне нелогичне па и бесмислене одредбе. Тако се у Амандману XXXV, тачка 16, став 3. наводи следеће: „Председник и потпредседник Председништва не могу бити из исте репуб-

лике односно из исте аутономне покрајине.” Ова одредба је потпуно бесмислена, јер аутономне покрајине бирају само једног представника у Председништво.

Такође је тешко прихватити озбиљно разматрање појединих решења која су дата у Нацрту. Јер, устав као основни закон није само последица рационалних политичких начела, која се до краја и без ограда примењују, већ и политичких нагодби и компромиса, који немају много заједничког са принципијелном политиком, али који су нераздвојни део одређене политичке реалности. А како се политички компромиси склапају не само јавно, па отвореној политичкој сцени, већ и тајно, далеко од јавног ока јавности, у оквиру затворених формалних и неформалних центара друштвене моћи, прави разлози за одређена уставно-правна решења исто тако нису познати широј јавности. Било је потребно да се водећи људи из појединих република међусобно оптуже и увреде па да јавност понешто сазна о тајновитом договарању на Брионима на којем су највиђенији руководиоци одлучивали о судбини наших народа. Јавност додуше не зна шта је ко говорио и који је део интереса жртвовао приликом склапања уставних нагодби, али то, по схватању ових лидера, уопште није важно. Сасвим је довољно да су они добро радили, управо онако као што постојање бога не треба доказивати већ у њега треба веровати. Накнадно објављивање одабраних одломака из брионских расправа, како би се оправдало иступање појединих представника Србије, само потврђује чињеницу да вођство ове земље никада није имало озбиљну намеру да објави и васпостави целу истину. Оно је само спремно да обелодани овај или онај део истине, зависно од тога шта жели тиме да постигне, чиме се овако произвољно издвојена и окрњена чињеничка истина своди на лаж и полуистину. То је вероватно и разлог што стенограм са састанка Координационе комисије није до сада објављен, а и питање је да ли ће у догледно време угледати светлост дана.

Због тога пре треба говорити о уставности уопште и код нас, него о самом Уставу односно амандманима. Некад је устав значио далеко више него данас. Данас је то умногоме празна парола и мртва реч на хартији које се мало придржавају и они који су устав донели, а још мање они због којих се устав доноси. Ако је устав као писани акт умногоме изгубио свој смисао и значај, поставља се питање шта је заправо уставност у политичком смислу.

Уставност је првобитно била зачета у идеји да је устав највиши и фундаментални закон. Затим је била даље развијена утврђивањем разлике између устава као фундаменталног закона и редовног акта законодавног органа као делегиране власти. Даљем успостављању конституционализма нарочито је допринео Џон Лок (John Locke), који је развио идеју ограничене власти (*limited government*), владе која је ограничена својом сврхом и својим методима. Али се уставност као политичко начело коначно укоренила у идеји да постоје одређени фундаментални принципи који чине темељ друштва и државе и који ограничавају и контролишу државну власт и њене носиоце. Дакле, уставност треба да обезбеди примат устава, нарочито у односу на носиоце власти и јавних овлашћења и да представља противтежу сваком облику самовоље и узурпације власти. Ово изворно значе-

чење уставности веома добро изражава наша реч *устав*, која, за разлику од истоветне речи у романским језицима, не потиче од латинске речи *constitutio*, већ од речи *устава*, брана, чиме је симболично означен историјски тренутак и политички смисао доношења нашег првог устава. Наиме, први устав српске кнежевине донет је с намером да је зајази, односно устав и обузда Милошева самовлада и апсолутизам.

Данас је идеја уставности умногоме компромитована у овој земљи. Уместо да се власт оних који располажу нашом судбином ограничи и сведе на нужну меру, устав може, између осталог, да послужи да неком појединцу или некој групи обезбеди што већу и што трајнију власт, по могућству до краја живота.

У овом тренутку посебно је значајна стабилност уставног поретка коју угрожава необуздани волунтаризам водећих политичких група. Некад је устав симболично сматран друштвеним уговором који склапају сви грађани или бар њихова велика већина, а који никако не склапају властодршци *међусобно*. Тиме се хтело да каже да је устав трајнији и дубљи поредак ствари који треба да истраје не само у једном тренутку него и у времену, да истраје у годинама које долазе и да буде прилагођен различитим кризама људских односа. Наш нови Устав од 1963. године једва да може да потраје две године а да се не промени и из темеља потресе. У нас се упорно тврди да ово често мењање Устава није израз друштвене и политичке *нестабилности*, него управо обрнуто, да је израз *стабилности*. Међутим, очигледно је да уставни поредак није ни стабилан ни трајан, јер зависи од тренутног распореда снага који се брзо и често мења тако да руши сваку сигурност, сваку трајност и сваки ауторитет. Оно што данас представља заједнички договор свих оних који су на власти и у који се сви заклинају, већ сутра ће бити изневерено, јер ће се поново померити језичак на ваги. Тако Устав постаје жалосна врба коју потресају многи моћни ветрови и која се приклања час једном час другом правцу, зависно од тога одакле је ветар најјачи. У таквим условима Устав не представља ограничавање и обуздавање власти и самовоље оних који владају, већ је управо средство у њиховим рукама које они мењају или одбацују кад престане да служи циљу коме теже.

Право вета практично је садржано у захтеву за једногласношћу који је предвиђен у Амандману XXXI, који одређује да о промени Устава одлучује Савезна скупштина уз сагласност скупштина свих република *односно покрајина*, и у Амандману XXXII у којем се предвиђа да у вршењу основних економских функција органи федерације не могу да доносе одлуке без сагласности свих републичких и покрајинских органа. Сва каснија ублажавања овог начела увођењем у игру Председништва немају никаквог смисла, јер у овим предметима Председништво одлучује једногласно. А тешко је поверовати да ће представници једне републике једно заступати у Савезној скупштини а друго у Председништву. Како се овим променама први пут *уводи вето у наш систем*, поставља се питање какав је историјски и политички смисао права вета у федерацији.

Ово право вета у федерацији било је најбоље теоријски осмишљено у делима Џона Калхуна (John Calhoun), великог политичког филозофа америчког Југа, чије се дело *Расправа о влади* сматра једним од најбољих по-

литичких расправа у Америци у првој половини XIX века. Централна идеја у Калхуновој теорији је опасност од тираније већине. Владавина већине у рукама странке, појединих интереса или групе може увек да се злоупотреби и да постане деспотска. Већина је у могућности да путем интерпретације устава и одређивања јавног мњења присвоји сва права која припадају народу и тиме угрози мањину и слободу појединца. Због тога је Калхун уместо владавине „бројне већине“ (*numerical majority*) изложио своју теорију „конкурентске већине“ (*concurrent majority*). Све централизоване државе, које концентришу власт у рукама појединца, једне групе, па чак и већине, заснивају се на принципу компромиса. У складу са начелом „конкурентске већине“, принцип компромиса претпоставља да сваки део заједнице или интерес имају право *поништавања* односно вета на акције других делова. По Калхуну, *ово право вета, запрете, поништавања или нулификације твори устав, јер док је позитивна власт основа државе, негативна власт је основа устава*. Суштина ове владавине „конкурентске већине“ је право вета које припада различитим интересима, тако да позитивна акција државне власти није *условљена преовлађујућим уверењима појединаца као грађана већ сагласношћу различитих интереса*.

Међутим, приказ ове Калхунове идеје, која није била само његова, не би био потпун, ако се не би сагледала историјска судбина овог права вета у рукама федералне јединице. Ово право вета, које може да буде прећутно садржано у захтеву за једногласношћу свих држава чланица или изричито потврђено у праву сваке чланице да поништи већ донете одлуке Савеза, изазивало је недоумице и сукобе читавих 70 година све до окончања грађанског рата. Али и највећи поборници овога права, који су га логички развијали до права на отцепљење, били су свесни да је принцип апсолутне једногласности неспојив са природом америчке федерације. Чак је и Калхун, тај најумнији и најрадикалнији гласноша права држава чланица, сматрао да је за одлуке у федерацији потребна сагласност три четвртине а не свих држава и да држава чланица која је противна мора да се приклони одлуци ове квалификоване већине или да иступи из Савеза. Показало се да живот у широј политичкој заједници захтева извесно жртвовање једног дела власти сваке чланице Савеза и да није могућно одрекнути се једног дела власти а истовремено сачувати њену неокрњену целину. Американцима је био потребан грађански рат да коначно схвате неспојивост овог права вета и федерализма. Дакле, принцип једногласности односно вета у Америци није издржао критику историје ни критику оружјем.

Мада је још увек тешко говорити о свим практичним последицама права вета које се уводи у наш федерални систем, већ данас се може рећи да ће оне бити крајње озбиљне и далекосежне. Изгледа да ће ово право вета бити *против свега оружје у рукама оних који ће се борити за очување status quo-a* против сваке промене која им не одговара. Нарочито ће бити опасан принцип једногласности, који ће се захтевати при свакој даљој уставној промени. Тиме, хтели то или не, наш Устав постаје тешко променљив, тзв. тврди устав по оној подели Џемса Брајса (James Bryce). Они који сада практично одлучују о промени Устава одмах ће нам рећи да ће и у будућности бити лако постигнут заједнички договор како је наводно сада

лако постигнут. Само заборављају да додају да о томе неће одлучивати они, већ једна нова генерација која може да буде битно различита. Садашња група политичара, без обзира на различитост националне припадности, политичке из једне исте котерије, која је дуго делила исте погледе и исту судбину и која је заједно дошла на власт. Њима је било лако да стално мењају постојеће и склапају нове договоре, да све доводе у питање сем своје сопствене власти. Али ко њима даје право да овим уставним амандманима везују руке будућој генерацији. Или можда ова садашња генерација властодержаца жели тиме да овековечи своје дело, као што би изгледа желела да овековечи свој живот и своју власт, да учини вечним оно што је увек било пролазно, онај лажни сјај који окружује људе од моћи, који чини њихове апетите јаким а скрупуле slabим, који дух скоројевића чини склоним да верује у непролазност своје власти и свога дела.

*ПРОЦЕНА
РЕВОЛУЦИЈЕ*

Због тога би можда било вредно да поменемо да историја не познаје само редовни односно уставни поступак за промену постојећег устава, већ и неуставни пут односно промену вануставним средствима, да народ нема само дужност да се покорава легитимној власти, већ да изворно располаже правом на отпор и побуну. Још је Томас Џеферсон (Thomas Jefferson) истицао нужност „перманентне револуције“ и потребу да се устав мења сваких двадесет година. „Сачувај нас Боже — писао је он — 20 година без револуције... Која земља може да очува своју слободу ако руководство не осећа да је народ задржао свој дух отпора? Нека се народ сети да узме оружје... Дрво слободе мора се заливати крвљу родољуба и тирана.“ Џеферсон је одредио период од 20 година, јер је веровао да је то довољно да једна нова генерација потпуно преузме све водеће улоге у једном друштву. Изгледа да нама није довољно ни 25 година, јер углавном они исти људи, који су доносили наш први послератни Устав од 1946. године, и сада мењају постојећи. Стога би требало још једном да се запитамо: Да ли ће задатак нас правника бити да тумачимо и бранимо Устав или да доводимо народ до свести о праву на побуну?

Др Павле Николић: ПРЕДСЕДНИШТВО СФРЈ, АУТОНОМНЕ ПОКРАЈИНЕ, САВЕЗНО ИЗВРШНО ВЕЋЕ

Иако је јавна дискусија о уставним амандманима тек почела, имам утисак да је о овим уставним текстовима у досадашњим разговорима скоро све речено, тако да мислим да је тешко нешто ново рећи. Имајући то у виду, ја сам свестан да у погледу питања о којима ћу вечерас да говорим, нећу моћи да истакнем нове аргументе, али — дозвољавајући себи да поновим оно што је до сада речено о овим питањима — желим да о њима кажем своје мишљење.

1. Пре свега, хтео бих да кажем да сматрам, попут многих других, да су ове промене које се предлажу, веома крупне и радикалне, како по обиму тако и по природи онога што мењају. С обзиром да ове бројне про-

мене задиру у оно што је суштaствено — у карактер и егзистенцију целокупне југословенске заједнице, ја бих рекао да су ове промене у нашем политичком и уставном систему чак и судбоносне.

Ако би то било тако, онда сматрам — и то сам једном приликом већ имао могућности да кажем — да је легитимно право свих наших народа и народности, радних људи и грађана, да се непосредно изјасне, али не само кроз дискусију већ и гласањем о таквим променама. Овакве судбоносне промене које предстоје у политичком и уставном систему морају, по моме дубоком уверењу, бити дело њих самих — народа и народности, грађана и радних људи, а не њихових представника, њихових делегата.

Огуда, прва ствар за коју се залажем јесте расписивање референдума о предложеним Уставним амандманима. Наравно, тај референдум се може на различите начине спровести, о чему се треба договорити, а са циљем да се избегне оно што не бисмо желели да се учини, а то је — мајоритација.

2. У разматрању конкретних решења које садржи предложени Нацрт уставних амандмана прво питање о коме бих желео да говорим — а и о њему сам имао прилике до сада да нешто кажем — тиче се једне нове институције коју Амандмани уводе у наш уставни поредак. Реч је о Председништву СФРЈ.

Очигледно је да се ради о једној институцији која има много шире политичко значење и много шире политичке импликације и реперкусије. Огуда, сматрам да у третирању ове институције нужно треба водити рачуна с политичкој реалности, али исто тако сматрам да је неопходно водити рачуна и о извесним, у нашој пракси и теорији већ осведоченим демократским поставкама. Наш циљ треба да буде оживотворење, развијање и очување тих демократских поставки. Наравно, није реч о неким апстрактним моделима и теоријским конструкцијама већ, како сам рекао, о осведоченим демократским принципима. Сматрам да би била учињена грешка ако бисмо се поводили само и искључиво за политичким тренутком и неким политичким компромисом. Сматрам да у амандманима треба да изборимо таква решења која су израз стварних, истинских демократских поставки и која ће имати трајнију вредност. Треба да избегнемо оно што смо често до сада чинили — да стварамо принципе и институције тврдећи да имају трајнију вредност а, у ствари, показало се да тако није било.

Председништво је једна институција која може бити различито организована. У спектру разноврсних фактора од којих зависи како ће једна оваква институција да буде организована, поменути два фактора имају и морају да имају пресудни значај — захтеви политичке стварности и одређени теоријски концепт. Имајући у виду и једно и друго, сматрам да у савременим условима развоја нашег система образовању Председништва треба да приступимо водећи рачуна о потреби очувања и развоја скупштинског система као једног осведочено демократског система, с једне стране, и о потреби учвршћења и активирања улоге Већа народа у оквиру Савезне скупштине као израза равноправности народа и народности и федеративног уређења наше земље, с друге стране. Сматрам да су то два полазна момента, два критеријума, два мерила, како год хоћете да се изразим, од којих треба да пођемо у конституисању једне овакве институције.

ничко тело буде ослобођено утицаја других, а посебно својих извршних органа.

Најзад, нарочито бих се задржао на једној новини, по моме мишљењу, од изузетног значаја, коју уводи Амандман XXXVII. Реч је о проширивању нормативне надлежности Савезног извршног већа. Наиме, Извршно веће је добило овим Амандманом (т. 4) право да доноси уредбе, одлуке и упутства за извршавање савезних закона и других општих аката Савезне скупштине. Ово генерално овлашћење за доношење ових аката није било, као што је познато, предвиђено Уставом СФРЈ од 1963. Поновно увођење овог генералног овлашћења мислим да се једино може схватити као израз тежње да се појача положај и улога Савезног извршног већа. Разумљиво, то није у складу са скупштинским системом нити положајем и улогом извршног органа у овом систему. Чини ми се да је то супротно и досадашњем развоју нашег скупштинског система уопште.

Др Михаило Бурић: СМИШЉЕНЕ СМУТЊЕ

Хтео бих одмах на почетку да јасно и отворено кажем да нећу говорити о слову предложених уставних промена, јер сматрам да о томе уопште није вредно говорити. Нећу се изјашњавати ни за ни против онога што је написано, као што верујем да се ни многи од вас неће задовољити да само исправљају и допуњавају поједине формулације у тексту који нам је тако великодушно понуђен на увид. Говорићу о полазним претпоставкама и крајњим консеквенцијама садашње уставне кризе, дакле, о нечем много важнијем, основнијем, битнијем; о нечем што законски текст не садржи, што је у њему прећутано, што се њиме забашурује, прикрива, чак и мистификује.

Све што бих имао да кажем о самом том тексту сводило би се на то да је он недовољан и неприкладан за стварни разговор о ономе што је у овом тренутку једино нужно, макар како срећно прошло његово предвиђено претресање у јавности. Наравно, ово одбацавање има смисла само уколико постоје било какви изгледи да се супротставимо политици свршеног чина, само уколико још можемо да верујемо да су давно прошла времена кад су се читавом једном народу могли наметати туђи захтеви као да представљају његово властито хтење и потребу.

Свако ко уме да политички гледа и мисли, лако може открити да промена устава која се сада хоће да спроведе нема никакав дубљи друштвени смисао, да нема ничег заједничког с некаквим тобоже нагомиланим друштвеним тешкоћама у које се ова земља заплела на свом мучном путу превладавања наслеђених заосталости најразличитијих врста и боја, да нема за циљ разрешавање некаквих природних, неизбежних, незаобилазних тешкоћа читавог досадашњег друштвеног кретања. У ствари, потребу за тим променама, као и њихов правац и обим, изазива и одређује само и

једино једна националистичка заслепљеност која је последњих година код нас узела застрашујуће размере, само и једино један насртљиви национализам који све више ужива не само право грађанства већ и привилегован положај, а који олако узима да су искључивост, мржња и кривотворење прави и најбољи начин националног потврђивања.

Нема потребе да овде нагађамо да ли нестрпљење и нетрпељивост код оних који ове промене данас захтевају долазе отуд што они добро знају шта тиме добијају, односно да ли збуњеност, nelaгода и оклевање код оних којима се те промене натурају долазе отуд што они тачно знају шта тиме губе. Сасвим је могућно да је знање оних првих много темељније него ових других, мада то не мора да значи да је и утемељеније. Али, на страну сва та нагађања. У садашњој ситуацији, изгледа да је најбоље никог не сумњичити и никоме ништа не подметати, већ само трезвено и разложно показати о чему се овде, заправо, ради. *ФАСАД ОУБЕСЛАВИС*

Треба одмах рећи да предложена уставна промена из основа мења карактер досадашње државне заједнице југословенских народа. Или тачније: том променом се, у ствари, одбацује сама идеја једне такве државне заједнице. Уколико нешто још и остаје од ње, то је само зато да бисмо у следећој, такозваној другој фази промене имали још шта да приведемо крају. Треба бити начисто с тим да је Југославија већ данас готово само географски појам, будући да се на њеном тлу или, тачније, на њеним равелинама, и то под маском доследног развијања равноправности између народа који у њој живе, успоставља неколико самосталних, независних, чак међусобно супротстављених националних држава. То је чињеница којој треба смело погледати у очи.

Што се мене лично тиче, морам да признам да жалим што је до тога дошло. Али не пада ми ни на крај памети да се залажем за спасавање по сваку цену нечег што се не може спасти и што, како испада, у оваквом виду или привиду није ни вредело стварати. Поготово жалим због тога што нас овај процес враћа далеко натраг у прошлост, на питања наших очева и дедова, на питања која историјски више нису и не могу бити наша. Одбијам да прихватим национално и државно опредељење као основно, најважније, најсуштственије људско опредељење. Ни национално питање ни питање оснивања државе немају више епохалну важност. То нису битна питања нашег времена, упркос томе што их једно злосрећно настројење тако упорно повампирује у нашем простору.

Има нечег уредљивог и недолжног у томе што смо данас сви ухваћени у мреже национализма, што данас сви морамо да се бавимо оним што није и не може бити наша главна, а камоли једина преокупација. У времену у коме живимо има тежих, озбиљнијих, далекосежнијих питања од ових која су наједном постала толико важна. Под притиском онога у шта нас други гурају, немамо више могућности ни да слободно динемо, и нисмо више у стању ни да се суочимо с оним што је битно. Жалосно је да је баш у Југославији национално питање поново постало тако акутно, будући да је највећа несрећа у нашој недавној прошлости била последица управо бесомучног националистичког дивљања. Као што је не мање жалосно и то да данас сви морамо да учествујемо у обнављању и учвршћивању државе,

пошто смо претходно дозволили да нас тако дуго заварavaju тиме како ј на дневном реду историје управо њено одумирање.

Али, ако већ не можемо да се отресемо од онога што су нам други натоварили на плећа, ако већ морамо да мислимо и говоримо о националним и државним стварима, ако већ морамо да се национално и државно одређујемо и разграничавамо, онда морамо бити свесни своје историјске одговорности према народом коме припадамо, онда морамо знати да је српски народ у овом часу од највеће важности питање његовог идентитета и интегритета, дакле, питање његовог политичког, његовог државно-правно обједињавања.

Далеко од тога да можемо бити задовољни тиме како ствари данас стоје у земљи која се налази на својој последњој раскрсници. Ни садашњи положај српског народа у Југославији није никако добар, а не само онај у коме би се он нашао у случају спровођења предложених промена. И то не само због тога што је српски народ данас тако немилосрдно и неправедно оптужен за централизам и унитаризам претходног периода. Када је централизам у било ком погледу погодовао српском народу, као да тај централизам није био заведен, између осталог, и зато да би се спречило постављање питања националних одговорности за геноцид који је за време другог светског рата извршен над српским народом! Много је важније укажати овде на то да се српски народ већ сада налази у неравноправном положају према другим народима у Југославији, тако да је предложена уставна промена, у крајњој линији, уперена против његових најдубљих животних интереса. Крајња консеквенција те промене била би његово потпуно дезинтегрисање.

Очигледно је да границе садашње СР Србије нису никакве ни националне ни историјске границе српског народа. Уопште узев, границе садашњих република у Југославији имају условно значење; оне су више административног него политичког карактера. Неприкладност, произвољност и неодрживост тих граница постаје очигледна онда кад се оне схватају као границе националних држава. Ни за једну републику у Југославији изузев, можда, Словенију, постојеће границе нису адекватне, а поготово не за Србију. Треба ли уопште да вас подсећам на то да изван уже Србије живи око 40 одсто Срба, или готово колико и Хрвата у СР Хрватској, односно колико има Словенаца, Македонаца и Муслимана заједно? У трепнутку кад је силом прилика доведен до тога да треба да поновно успоставља своју националну државу, може ли српски народ да буде равнодушан према својим многобројним деловима изван садашњих граница СР Србије?

Није нимало тешко увидети да се већ и у садашњим условима српски народ налази у неравноправном положају према другим народима у Југославији. Као што је добро познато, изван граница Србије српски народ живи још у четири од пет преосталих република. Али, ни у једној од тих република он не може да живи својски. У СР Хрватској и СР Македонији српски народ нема никаквих посебних Уставом загарантованих права на национални живот. Та права му нису дата с на изглед умесним и безазалним образложењем да му нису ни потребна, будући да су Срби у Југославији народ, а не национална мањина, односно народност у смислу садашње терминологије.

сп
која је
то крв.
грађана
који
треба
поштовање
степени?
а Албанци?
Већ само
једна
држава
мисли.

шње терминологије. У СР Босни и Херцеговини, иако чини већину становништва, српски народ фактички нема могућности ни да се служи својим правичким писмом, што је само један од спољних знакова његове издвојености из целине националне културе којој припада. А у СР Црној Гори српски народ нема право ни на властито национално име, или се бар то право оспорава оним, никако малобројним, Црногорцима који се осећају Србима.

Уставне промене које нам се данас стављају у изглед могу само још више да погоршају овај и онако незавидан положај српског народа. У границама садашњих република, уколико се оне претворе у државне, Срби би имали само две могућности: да помажу у остваривању туђе националне државности (хрватске или македонске), или да иживљују некакву своју регионалну државност (црногорску или босанско-херцеговачку). Можемо ли мирне душе прећи преко тога, можемо ли сматрати да нас се то уопште не тиче, можемо ли се заваравати тиме да ће се то већ некако решити само од себе? ПРАВОМ СР БЕШ ТАДА СРПНИ. УЛОЖИ

Ово питање се поставља уколико пре што је непобитна чињеница да је СР Србија учинила највише да на својој територији омогући несметан национални живот припадницима свих народности којима је до таквог живота стало. У СР Србији живи процентуално мање Албанаца него у СР Македонији, па ипак су Албанци само у СР Србији добили аутономну покрајину у којој су се Срби нашли у подређеном положају према њима.

Очигледно је да је стварање националних држава у земљи у којој ниједна од постојећих република, изузев једне, СР Словеније, није национално хомогена, крајње озбиљан и сложен подухват. Многонационалност Југославије не значи просто то да у овој земљи живи више народа, већ да су ти народи међусобно измешани, испреплетени, судбински повезани. Баш због тога што су многи његови делови раштркани по свим југословенским крајевима, српски народ је одувек био много више заинтересован за Југославију него било који други народ у њој. На жалост, најчешће на своју штету. То данас треба гласно рећи. Још за време првог светског рата српски народ је недвосмислено показао да му је пре свега стало до заједничког живота с другим југословенским народима на које је историјски упућен. Великодрушно је одбацио лондонски пакт који му је нудио могућност стварања велике Србије, баш као што је и после другог светског рата достојанствено прешао преко страховитог злочина који је над њим почињен.

Више него било шта друго, данас је неопходно отржење српског народа од заблуда прошлости. Да би могао да преживи сва данашња искушења, да би могао да се одржи усред бујнице у коју је гурнут, српски народ мора да се окрене себи, мора почети да мисли на свој опстанак, мора почети да се бори за свој опасно угрожени национални идентитет и интегритет. То је основни предуслов његовог даљег историјског самопотврђивања.

Према томе, не треба расправљати о поднетом тексту уставне промене, нити се бавити његовим језичким исправљањем и дотеривањем, већ треба тражити, треба захтевати, треба се залагати за доношење неких других, озбиљнијих, одговорнијих, историјски заснованијих решења.

271.
500
1027
СР
??
775
1014
117
1020
1020
КАТ

Др Андрија Гамс: КОНЦЕПЦИЈЕ АМАНДМАНА: — ИСТОРИЈСКИ — ПРОМАШАЈ, НАУЧНО — ЗБРКА

Другарице и другови, изгледа ми да је ситуација научних радника у извесном смислу лакша него ситуација политичара. Наиме, и тежа је због тога што се наша реч не чује довољно, али ми имамо то преимућство да ствари можемо назвати својим именима, рецимо, уместо „минулог рада“ можемо рећи — својина; уместо амандмана можемо рећи — измене и допуне, или ако хоћете — замене; уместо самоуправног договарања можемо рећи да постоји политички притисак тамо где заиста постоји, уместо јачања народа Југославије кроз њихово потпуно осамостаљење кроз уставно-правне форме можемо рећи да то значи — развијање Југославије.

Због тога ћу настојати у свом кратком излагању да заиста ствари назовем својим именима. Полазећи од тога, ја ћу рећи да су ови амандмани историјски неоправдани, односно историјски сасвим неадекватно ситуирани, да су политички неуравнотежени, односно да представљају резултат извесне кризне политичке ситуације, да су идејно конфузни и да су научно незасновани.

1. Што се тиче историјске неоправданости — ја се ту не бих дуго задржавао. Само да кажем то да пре свега одбацивање идеје југословенства представља једну чињеницу која евентуално може да се претвори у врло трагичну историјску ситуацију.

Друг Бурић који је говорио пре мене рекао је шта је значила идеја југословенства у првом и другом светском рату. Кроз формулу југословенства требало је да по етничком пореклу и саставу слични народи и народносне групе остваре нормалну историјску тенденцију ка привредној и културној интеграцији и међусобној асимилацији у једну вишу целину, као што су то урадили други народи Европе стопњени у једну целину из мање-више сродних етничких група најкасније у прошлом веку. Ако је тежња ка већим територијалним интеграцијама била нормална у прошлом веку, данас, у ери атомске енергије и електронике, та се тежња још императивније намеће. Ми видимо да данас улазе у процес интеграције и тако традиционално завађени народи као што су Немци и Французи. Данас су ти процеси тек у фази економског интегрисања у виду регионалних економских заједница, али ће они после нужно довести до културних и политичких интеграција, нарочито ако нису наметнути него су добровољни. И ми у таквом историјском моменту олако одбацујемо формулу југословенства. Ово је штетније тим пре што смо идеји југословенства у току и после другог светског рата покушали дати класно-пролетерску садржину уместо предатне буржоаско-националистичке, садржину којом би се превазишле трагичне и опасне деобе на овом подручју, која би представљала „пролетерски интернационализам“ у југословенским размерама, и која би могла обухватити и радне људе наше земље који нису етнички југословенског порекла. Да нисмо имали реално укорењену идеју југословенства, требало је да је измислимо; а ми је олако одбацујемо.

Ово је чудно тим пре што се онда када је почело организовано да се напада та идеја југословенства, рецимо пре три-четири године, када се

први пут гласно поставио тај захтев кроз такозвану Декларацију у Загребу да се хрватски језик издвоји као посебан језик а не да буде варијанта српско-хрватског језика, чули смо са највишег места уверавања из говора који су били држани у разним местима — да је југословенство врло корисна идеја и да је разбијање југословенства штетна појава за социјализам, да идеја југословенства заиста има један корен у пролетаријату, да је укорењена и у нашем радничком покрету. И онда нас изненађује околност да су данас у извесним срединама они који су југословенски оријентисани — да говорим сасвим конкретно: југословенски оријентисани Хрвати у Хрватској и у неким другим местима, — у много nelaгоднијој ситуацији него што је случај са клерикално оријентисаним или националистички оријентисаним Хрватима.

Према томе, са тог становишта, чини ми се, уставни амандмани представљају један велики пораз.

2. Што се тиче политичке неуравнотежености тих амандмана — она долази отуда што је, као што су то констатовали и предговорници — сасвим очевидно да је то компромис разних политичких снага.

Које су те политичке снаге? О тим политичким снагама још и сада је ризикантно отворено говорити, али то је наша дужност, јер као што је један младић пре неколико дана писао у „Студенту“: у извесном моменту неки људи немају права да ћуте.

Према томе, ми немамо права да ћутимо у једном тако важном историјском моменту и да не износимо оне чињенице које треба имати у виду и у каснијем развоју.

Стиче се утисак да се све ове судбоносне ствари, као што је малочас било речено, завршавају у нејавним разговорима о којима се остављају или не остављају трагови (а ти трагови неће бити приступачни можда чак ни у будућности историчарима).

Међутим, извесно је да се у Хрватској створила једна јака политичка групација која је почела да спроводи једну одређену стратегију и тактику за остваривање једне замисли која је званично била означена као остварење равноправности, као стварање пуне равноправности југословенских народа и тенденција да се хрватски народ ослободи извесних „хегемонистичких“ и „дентралистичких“ притисака.

У самој суштини та политика је довела до оних појава о којима су наше новине стварно ванредно стидљиво писале — мислим, наше новине у Србији. Та политика је довела до извесних ситуација које унесу велики немир у народ, не само овде, него нарочито тамо где се те ствари дешавају. Извесно је, на пример, да они људи које су проусташке манифестације регрута ЈНА у Винковцима погодиле сасвим другачије ће то да осете него ми који из штурих новинских извештаја то сазнајемо.

Међутим, то су само пропратне појаве. Чињеница је да се стиче утисак да се у целом том процесу Србија све више изоловала. Она је заиста дошла у једну ситуацију да изгледа да је изолована и да је принуђена да се брани од извесних оптужби за нешто што никад није учинила, да се брани од извесних својих тобожњих претензија које јој приписују снаге ван Србије.

Разуме се, нису за то криве само оне политичке снаге ван Србије које су на овакав начин искористиле тај моменат. Крива су и ранија политичка руководства у Србији, крива су она руководства која су форсирала каријеризам и која су због каријеризма и плитког политиканског рутинерства често жртвовала заиста корисне снаге, која су потискивала способне људи ради афирмације послушних медиокритета, која су уместо одговорних критичара охрабривала каријеристе, „поверљиве“ идејне пандуре и полтроне. У име наметнутих парола, као рецимо оне да су Срби у Југославији најбројнији и стога треба да попуштају, та руководства су наносила Србији велике и разноврсне штете и доприносила да Србија дође у такву ситуацију у којој се сада налази, и да на своју сопствену штету спроводи ону линију која јој је споља наметнута.

Разуме се та ситуација у Србији је много допринела томе да сада Србија дође у такву ситуацију у којој се налази.

Сасвим је, извесно да је тај распоред политичких снага чији су израз ови уставни амандмани врло неповољан за Србију.

3. Што се тиче идејне конфузности тих уставних амандмана, ствар је сасвим јасна. Ја на томе не треба дуго да вас задржавам јер су другови предговорници на то много указивали.

Заиста је несхватљиво да данас, када је систем конфедерације свуда превазиђен, када се нигде озбиљно у политичкој пракси не поставља могућност конфедерације, ми уносимо у устав систем конфедерације, а да за то немамо никакву идејну основу, никакво идејно образложење.

Друг Чавошки је овде изнео нека схватања о конфедерацији. Чини ми се, уколико се може наћи нека идејна подлога оваквој концепцији конфедерације, она се најпре може наћи код Прудона. Прудон је био тај који је говорио о суверенитету појединаца, појединог човека, — уместо суверенитета државе, који је говорио о могућности права вета уже заједнице, општине, па чак и појединаца. Међутим, он је пошао од извесних утопистичких ставова које је после научни социјализам осудио. И насупрот тим ставовима, у радничком покрету се касније учврстило једно схватање које је Енгелс на једном месту (у чланку „Швајцарски грађански рат“) врло лепо формулисао — дозволићете ми да га цитирам: „Буржоазија већ својом индустријом, својом трговином и својим политичким институцијама ради на томе да свуда мале затворене локалитете, који живе сами за себе, истргне из усамљености, да их међусобно повеже, да њихове интересе споји у једну целину... Демократском пролетаријату не само да је централизам, како га је буржоазија започела, нужан него ће он штавише морати још више да га спроводи“. Но, срећа је што Енгелс данас није жив, јер би га можда овде у Југославији прогласили за централисту.

Разуме се, он је имао у виду прво, централизам као појмовну супротност федерализму, расцепканости, и друго централизам у условима демократије (што никако не значи „демократски централизам“ у виду оне карикатуре од „демократије“ коју је Стаљинизам створио, него централизам у коме заједнички органи који спроводе политику која је у интересу целе заједнице, одговарају пред народом, одговарају пред онима који су их поставили). Наиме, демократија првенствено значи одговорност јавних функционера, управљача, пред онима којима управљају.

Међутим, са тог гледишта идеја конфедерације представља једну трагичну ситуацију.

Додуше, код нас експеримент са одумирањем државе, као резултат недомишљених, дубље несагледаних концепција донео нам је огромне штете, али сама чињеница и пракса нам показује да је држава потребна и да је она једна нужност. Уосталом, они републички централизми који су сада на помолу то на неки начин — али само у једном негативном смислу — потврђују.

Затим, да ли је Устав у складу са оним прокламованим принципима самоуправљања на којима је базиран Устав из 1963. године? Разуме се, ја сматрам да је самоуправљање по себи једна напредна политичка идеја коју сваки раднички покрет по реалним могућностима треба да прихвати. Али оно самоуправљање које смо добили кроз Устав из 1963. године дало је ванредно негативне резултате. Ипак, то самоуправљање је имало своју одређену идејну основу. Ту је била једна затворена целина, макар колико имала суштинских некохерентности. Ту смо на неки начин, бар формално-логички, могли те елементе довести у изванредан склад, у једну целину. Међутим, оно што се данас предлаже са Президијумом — потпуно одудара од принципа који су тада били постављени.

Прочитаћу шта је Кардељ говорио 1953. године када је први пут био постављен принцип скупштинског система. У образложењу у дискусији о Уставном закону из 1953. године — говорећи о томе да је и Маркс био одлучан бранилац демократске јединствене власти и да су тако мислили и многи други револуционари и демократски социјалисти, да је већ и Лењин покушао да овај принцип угради у темеље организације власти младе совјетске републике, он је рекао и ово: „Укидање президијума Владе и министарстава, које је предложено Уставним законом, није само израз наше начелне верности овој револуционарној демократској традицији. Оно је више доказ оправданости ове демократске традиције у пракси једног друштвеног и политичког система у коме нови друштвено-политички односи, на основу самоуправљања произвођача и радног народа у локалним заједницама захтевају чвршће и доследније повезивање „законодавне и извршне функције“. А затим каже: „Председник Републике и Савезно извршно веће произилазе из Скупштине и одговарају њој“. То је потпуно у складу са принципом јединства власти која је била базирана на социјалистичком демократском самоуправљању.

Шта значи увођење Президијума?

Другови, ја о томе не треба да говорим, треба само да прочитате став амандмана о томе и да се позовем на оно што су другови мало пре изнели. Наиме, тврдња која је изречена и у дискусији о амандманима у Председништву СКЈ — да су се промениле прилике и да је због тога потребно да од постојећег система одступимо, овог момента не може никога да увери у своју оправданост. У ствари, Председништво по овом преднацрту амандмана представља једно уско, елитистичко, централизовано тело које практички има веће компетенције него Скупштина, и које треба да спречава процесе дезинтеграције које ће да убрзају амандмани.

Према томе, не можемо да видимо неку идејну утемељеност у овим уставним амандманима. Овде постоји прагматизам у оном најгорем, свакодневном смислу, а не и у филозофском смислу (јер филозофски прагматизам има и корисних идеја). Додуше, ми смо могли очекивати извесне уставне промене. Пракса је заиста показала да они принципи који су били постављени 1963. године у Уставу и законима који су после били донесени на основу Устава, никако не дају оне резултате који су се очекивали. Очекивало се да ће се — пошто се понекад наглашава слободна демократска провера праксе и слободна размена мишљења — указати на извесне основне негативне резултате овога поретка па ће они да се отклоне. На пример, види се да научно сасвим непроверена и импровизирана концепција о одумирању државе и о слабљењу државне функције не одговара. Види се да та концепција о својини, о такозваној друштвеној својини која више није правна категорија, не одговара и да доводи до тешких потреса. Види се да извесне импровизоване економске теорије, теорије које нису научно базиране, доводе до врло тешких кризних ситуација. Види се да су извесни подухвати, као што је била реформа, довели до поновне инфлације, уместо стабилности у привреди. Општа несигурност расте не само у привреди. Имамо и кризу морала, многе појаве указују да смо дошли до извесне моралне дегенерације. Те појаве су, на пример, пораст криминалитета, слабљење законитости, ситуација да подмићивање се сматра за нормалну појаву са којом се Савезна скупштина не може ухватити у коштац. Ми то толеришемо као нешто што је нормалан манир у извесним понашањима у привреди. Даље, види се ширење неодговорности, ширење крајње неодговорности. Политичка неодговорност је добила такве размере да се судбосна политичка питања решавају у неформалним политичким групама, тако да је то довело до тога да су се пре неколико месеци и сами посланици у Скупштини запитали: па, чему ми служимо, чему служи Скупштина, када се ствари решавају ван Скупштине. Уосталом, не треба бољег примера: ми видимо да су ови уставни амандмани већ и сада једна пракса — и поред још постојећег Устава. Ко је ту праксу потврдио? Скупштина није — формално-правно.

Пошто се тако шире све врсте неодговорности, очекивало се да ће уставне промене уследити на један други начин, са других полазних позиција. Међутим, уставне промене су уследиле онако како је то овде било изложено — не да се научно поново приспитају извесне тезе у Уставу, оне које научно нису биле фундиране, нити да се пракса непристрасно и објективно провери, него су наглашаване извесне тенденције које имају свој корен у овим некохерентностима о којима сам малочас говорио.

4. О самим уставним амандманима заиста не треба говорити зато што су другови рекли да ће се организовати стручне дискусије и да ће бити говора о свим стручним питањима. Тешко ће моћи да се објасни, на пример, могућност пуног суверенитета република са суверенитетом федерације. То питање се поставља са гледишта теорије федерације.

Другови су сасвим исправно рекли да код нас питање покрајина није правилно решено: шта значи код нас покрајина, каква је то научна уста-

нова покрајина, да ли је ту битна историјска традиција (онда би и Далмација требало да буде покрајина), да ли етничка или национална разноврсност (у том случају морали бисмо да дајемо покрајину не само Шиптарима у Македонији него првенствено Србима у Хрватској, бар у оним местима у којима они хомогено живе).

Према томе, заиста та питања нису дефинисана. Има много питања која су сасвим отворена али у која сада не треба улазити већ их ваља препустити стручним групама.

Ја ћу се само задржати на једном питању — питању заједничког тржишта.

Већ сам у уставним дискусијама које су биле вођене 1962. године у вези са Уставом од 1963. рекао да је један нонсенс, једна немогућност — која је констатована почев од Адама Смита па потврђена преко Маркса и марксиста до многих економиста и капиталиста и социјалиста — да је немогуће заједничко тржиште а да не буде заједничка легислатива.

Пратите развој федералних држава — пратите развој Швајцарске, пратите развој САД, пратите развој СР Немачке (не само непосредно после рата него и раније). Федерализам у привреди је утолико слабо уколико је заједничко тржиште нужно наметало јединствено регулисање. Швајцарска, која је толико љубоморно чувала свој федерализам, донела је јединствен грађански законик, донела је јединствене привредне прописе.

Немогуће је одржавање поверења у привредно судовање када је оно подложно локалним и локалистичким интересима појединих република. Немогуће је нормално функционисање јединственог тржишта када је контрола тржишта разбијена чак на општине. Немогуће је јединствено тржиште када свака република па чак и општина може да тумачи па чак и изврше прописе према својим интересима. Немогуће је јединствено тржиште када правни односи нису јасни и сигурно постављени и када нема јединствено уређеног и поузданог апарата који извршује прописе или бар контролише њихово извршење.

Затим, данас јединствено тржиште не значи само јединствено царинско подручје, него и јединствену економску политику, јединствене мере планирања, јединствену финансијску и пореску политику, јединствену политику инвестиција, јединствену политику компензација, итд. јер, ако је само царинско подручје јединствено, ако се осигурава само „кретање робе и радне снаге“ на територији целе Југославије, а све остало што сам навео остаје републичко, неразвијене републике долазе у положај који личи на класични колонијализам.

И досадашња пракса је показала да је немогуће јединствено тржиште у условима разбијања легислативе на шест центара, па чак и на онолико центара колико има општина, односно колико има радних организација. То је немогуће. То видимо и по досадашњем нашем искуству. Када су пре неколико година извесни политичари одлучили да треба стварати националне економије иако постоји јединствено тржиште, то је довело до тога да су настали врло тешки сукоби, јер развијене републике покушавају да своју робу наметну неразвијеним републикама а да имају

депресивне цене у погледу сировина, да што више развијају прерађивачку индустрију која даје велику акумулацију, а да некако конзервирају екстрактивну индустрију у неразвијеним републикама. У том погледу је Босна и Херцеговина најгоре прошла.

Па када се сада та легислатива још прошири на републике а захтева се јединствено тржиште, јасно се примећује тенденција да се постојеће стање конзервише. Развијеније републике ће настојати да још више затворе своја тржишта за робу и капитал из других република (као што је данас случај, на пример, са Словенијом) док ће на вешт начин користити своје финансијско преимућство, форсирати свој капитал и улагати га у другим републикама.

Према томе, то су ванредно осетљива питања која се на овакав начин ни у принципу ни у пракси не могу решити. Она ће бити извор сталних сукоба, још много тежих сукоба од оних који су до сада били.

5. Међутим, време ми истиче, ја нећу да дужим. Овде је реч само о начелним примедбама. Ја сам на жалост песимиста у погледу тога да се ту нешто може поправити.

Можда би се извесне ствари могле поправити ако би дошло до заиста демократског решавања, али кад кажем — заиста демократског решавања, онда би то у крајњој линији значило да се извесна ванредно осетљива питања износе на најширу дискусију и најшире одлучивање, а ако је потребно и на референдум. Међутим, то је илүзија у овом моменту.

Треба рачунати са чињеницама, колико те чињенице погађају Србију — о томе су и предговорници малочас говорили. Ја сам далеко од тога да иступам као некакав српски националиста, ја настојим да објективно гледам на ту ствар.

Међутим, извесно је да је у развоју ове ситуације Србија до овог момента послала врло велики терет. Она је била проглашена за извор многих зала и за носиоца многих епитета, као што је унитаризам. Њу су спутавале и још увек спутавају многе пароле рецимо да „сваки треба да чисти пред својом кућом“, (т.ј. не треба се интересовати за оно што се дешава, рецимо, Загребу, а оно што се дешава у Рејкјавику или у Јужној Америци, или у Индији то нас интересује).

Дакле, оно што је ту — ту је, то је већ чињеница, ситуација са којом треба рачунати. Србија ће добити сада, као што ће добити и свака република, већу улогу, већи степен суверености него што је до сада имала. Тај моменат треба искористити, треба прегруписати снаге, да јачамо елементе напретка, да дејствујемо да демократске тенденције преовладају, да способни и поштени људи долазе на она места за која одговарају, да прави људи добу на права места, да рутинерство и каријеризам не спутавају стваралачке снаге; јер ја сам ипак оптимиста — ако развој догађаја доспе у ту фазу наметнуће се нужност једне демократске интеграције на нашем подручју пре или после. И за тај моменат, када дође нужност те интеграције, Србија треба да сачува широкогрудост, своје истински демократске и слободарске традиције.

Др Војислав Симовић: НАЦРТИ УСТАВНИХ АМАНДМАНА И НЕКА ПИТАЊА УСТАВНО-ПРАВНОГ ПОЛОЖАЈА ФЕДЕРАЦИЈЕ И СР СРБИЈЕ

У овој својој дискусији вратио бих се непосредније на проблеме уставног права. Морам, при томе, да нагласим да смо ми и као грађани и као радни људи заинтересовани за организацију наше заједнице, за њену суштину и њене могућности да, сагласно опредељењу своје сопствене социјалне основе, остварује наше битне интересе, везане за положај човека и његову улогу у друштву, његове основне слободе, као и основно јединство система, које треба све то да омогући и обезбеди.

I. Из тих разлога произилази наш интерес како ће бити организована та заједница, која је истовремено и вишенационална и која треба да обезбеди свакој нацији да буде равноправна, да има пуне могућности развитка и самоидентификовања. При томе ваља имати на уму околности да скоро ниједна од њих није територијално хомогена, као и чињеницу да нације, као посебан друштвени облик, треба да се развијају код нас у условима самоуправљања.

У складу с тим, а и низом других момената, ми прилазимо разматрању нацрта амандмана. Они би требало да садрже одговарајућу социјално-класну опредељеност тиме што би омогућили даљи развитак самоуправљања с тежњом да се оно афирмише као битан друштвени однос и опредељујући елемент друштвено-економског, политичког и уставног система. Начело самоуправљања треба зато да буде у основи уређивања односа и облика југословенске федеративне структуре. При томе се, свакако, не ради у којој мери је самоуправљање поменуто на различитим местима нацрта, већ се, пре свега, ради о томе какво место оно заузима у целокупним решењима амандмана.

Мислим да се један од недостатака нацрта амандмана огледа у томе што принцип самоуправљања не налази доследно и одговарајуће место у целини решења које пружа нацрт. У складу с овом напоменом навео бих само два случаја. Прво, познато је да је једна од основних карактеристика ове реформе требало да буде децентрализација функције федерације у условима самоуправљачког друштва. Природно је да се таква децентрализација као процес не зауставља само на нивоу републике односно покрајине, већ треба да се развија и даље. Друго, у нашим условима принцип скупштинског система није неко начело дато за себе; оно је, као демократски принцип, повезан са самоуправљањем тако да у извесном смислу представља његов посебан израз. Из тих разлога начела организације федерације треба да су у складу с тим принципом. Међутим, то није случај када размостримо одговарајућа решења нацрта која се односе на организацију федерације.

II. Када расправљамо о тим проблемима (организације наше федеративне заједнице), тада, природно, не можемо да ту расправу сведемо на упоређивање са до сада познатим моделима федерације или конфедерације. С друге стране, то, пак, никако не значи да можемо не водити рачуна о неким категоријама, које су настале проучавањем дуготрајних искустава. Истовремено, морамо, такође, бити свесни ограничености самих

ПРО ЈУГ. СЛ. АМАН
УСТАВА.
КОО ВРХ.
НА СЛ. СЛ. АМАН
ОД ЈУГ. СЛ. АМАН
КОО ВРХ.
ФЕДЕРАЛ.
СЛУЖБ. АМАН

Др Драгослав Јанковић: ИСТОРИЈСКО РАЗМАТРАЊЕ ПОВОДОМ АМАНДМАНА XXXII

Ја бих хтео да кажем нешто у вези или поводом „фамозног“ амандмана XXXII, јер ми се његова садржина чини карактеристичном за дух и циљеве читаве актуелне уставне промене у нас.

Иако до сада нигде није објављено ко је био иницијатор (предлагач) овог амандмана, ни који су били мотиви предлагача односно уставне комисије, — ипак се из накнадних изјава, говора на конференцијама, посебно из живог залагања и инсистирања хрватских политичара, може претпоставити с много сигурности: (1) да су представници Хрватске били предлагачи поступка усаглашавања република у одлукама федерације, и (2) да су њихови мотиви за тражење тзв. „права вета“ били: бојазан од мајоризације и хегемоније — разуме се српске нације као најбројније; неповерење у ефикасност других путева и средстава; тежња да се обезбеди не само што потпунија национална равноправност, него и што је могуће већа самосталност, независност и државна сувереност.

Као историчар могу вам рећи да су бојазни од мајоризације и те тежње за што већом самосталношћу и државном независношћу мада у оквиру ма југословенске политичке заједнице, — у хрватској политичкој историји веома давнашње.

Још од почетка првог светског рата, када је стварно отпочео рад на образовању прве заједничке југословенске државе, хрватски политичари који су у тој акцији били ангажовани, изражавали су бојазан од ступања у такву заједничку државу. Изражавали су — разуме се, онако и онолико колико им је тада било могуће — бојазан од мајоризације и хегемоније Срба у заједничкој држави. Не једанпут су се Сүпило и Трумбић, два најистакнутија хрватска политичара тог времена, међусобно вајкали, тада још само између четири зида, да ће Срби са својим ортодоксним ексклузивизмом завести своју хегемонију у будућој заједничкој држави, да ће настојати да све посрбе, као што су то већ учинили и чине с Македонцима, итд. — На Крфској конференцији 1917. године Трумбић се ипак усудио да предложи да се југословенски устав донесе квалификованом већином, и то не само бројном, него и „племенском“ (тј. националном), да би се спречила мајоризација над Хрватима.

Треба рећи да те сталне бојазни хрватских политичара, у оно време и у оним условима никако нису биле без основа. Спољна, национална политика Србије — и то не само Пашићева политика и политика радикалне странке, него мање-више политика свих грађанских странака Србије — била је званично формулисана као политика ослобођења и уједињења свих Срба, Хрвата и Словенаца; у суштини то је била политика једне, већ више деценија национално ослобођене, буржоаске државе која се, иако још увек мала и сиромашна, налазила, нарочито после 1903 године на линији свог значајног привредног, друштвено-политичког и културног успона; то је била једна нова стапа на њеном путу поступног територијалног ширења (на путу чије су деонице биле повезане, означене годинама 1815, 1833, 1878, 1912—1913). Не увиђајући битну разлику између раније, српске и нове објек-

За вршење јавне функције јавни функционер треба да добије само један скроман додатак на доходак који има или је имао из основног радног односа.

Четврто, треба елиминисати професионализам у што је могуће већој мери или га неутралисати горе наведеним и другим мерама. Сасвим неосновано је од политике направљено занимање и то од општинске организације Савеза комуниста до председништва ове организације у савезним размерама. Међутим, људи су и раније вековима водили политику и, колико ми је познато, нису тако чинили.

Низ функција политичког карактера могуће је вршити на аматерској бази или на бази минималне материјалне стимулације. Јер, као што има људи који после радног времена воле да се баве разноврсним активностима (да иду на излет, да играју разне друштвене игре и сл.), тако има људи који ће се после или поред радног времена посветити бављењу политиком. Али, уместо да идемо тим путем у разрешавању питања обављања јавне функције, ми идемо потпуно супротним. Ми повучемо човека са радног места у фабрици или другој организацији и дамо му стан, лични доходак и остало у огромној несразмери са оним што је до тада имао. Разуме се, тај више не жели да се врати на старо радно место. Тај жели да иде само даље, само на већу функцију. Код нас је ноторна ствар да јавни функционер углавном не може добити нижу функцију од оне коју је вршио, него само вишу, изузев ако не погреша у свом односу према вишим функционерима. Међутим, данас, изгледа, више нико и не греша.

Закључна напомена. Изгледа да сам превише говорио о Србији. Ни сам о њој говорио зато што сам велико Србин, или националиста или шовиниста. Говорио сам због тога што сматрам да Србија као република треба да буде јасно одређена и што треба да буде равноправна са другим републикама у Југославији.

Сматрам за потребно да напоменем да ми у Републици Србији не би требало да се много враћамо у прошлост и да тражимо неке симболе, као што то данас чине у неким другим срединама у Југославији. Не треба да вешамо на одело ни грбове нити да машемо националном заставом. Нама то није потребно. Ми нашу прошлост треба да знамо. Али оно чиме треба да се бавимо, то је да створимо такве услове у којима ће моћи да дође до изражаја стваралачка активност свих наших грађана, без обзира које су националности, одакле су дошли и одакле ће доћи. Треба да се укључимо у модерне токове савременог развитака. За Југославију не треба да се боримо више него други народи Југославије. Јер, то само може да смета. Нека се други боре за Југославију. Верујем да ми у Србији никада нећемо допринети да се Југославија распадне. Напротив, ми ћемо увек бити на бранику те Југославије, као што смо увек и били. Убеђен сам да има снага и у другим срединама које су за Југославију. Дајмо могућност тим снагама да се боре. Време ће у сваком случају бити најбољи судија свачијем ставу и понашању.

тивно југословенске националне политике, водећи српски политичари, нарочито владајући радикали, су у току рата 1914—1918. године југословенске нације под Аустро-Угарском стварно третирали као објект (а не субјект) ослобођења и уједињења. При томе се председник српске владе Пашић заносио варљивом унитаристичком надом (у ствари заблудом, — кобном по читав развој политички развитак у Југославији!) да ће се даљим политичким развојем постићи национално уједињавање тј. стапање свих Југословена у једну нацију којој ће Срби дати печат слично ономе како је у XIX веку извршено национално уједињење и национално формирање талијанског или немачког народа. (Додајмо овде, између заграда, да смо далеки ехо ове кобне пашићевске унитаристичке заблуде, с истом аргументацијом, тј. с истим неразликовањем ситуације у погледу формирања нација у XIX веку и већ формираних нација у XX веку, имали, на жалост прилике да чујемо и овде у јучерашњој нашој дискусији).

Иако су се за време рата, па и пред сâм крај рата, у време распадања побеђене Аустро-Угарске, налазили у врло неповољном положају, хрватски буржоаски политичари настојали су, колико су могли, да отклонити унитаристичке планове српске владе и да се изборе за политичку равноправност са Србима, Југословенски одбор са српском владом, мада увек средствима углавном само дипломатским, или меморандумима, резолуцијама итд. и т. сл.; не покушавајући никада да ангажују народне масе ни у политичкој ни у оружаног борби на страни Савезника, ни онолико чак колико су то Чеси пред крај рата учинили. Када се на крају рата указао, како им је изгледало, повољан моменат, Трумбић је успео да Женевска конференција о уједињењу новембра 1918. прими једно решење, додуше привремено, које је предвиђало дуалистичку конфедерацију, „једну нацараду од Министарства каквог нигде никад није било”, како је то решење назвао Стојан Протић.

И у периоду између два светска рата, водећи политички људи Хрватске, борећи се против унитаризма и српске хегемоније, полазили су у ствари вазда са позиција буржоаског, хрватског национализма (између осталог, на пример, с одређеним претензијама на Босну). Ваља исто тако приметити — јер је то карактеристично — да су политички представници Хрватске вазда за хегемонизам оптуживали, не појединце, или политичке групе или друштвене слојеве у Србији, него цео српски народ као кривца за сва зла, не признајући ништа позитивно у заједничкој држави (иако су, као што је познато, у том злом рађењу учествовали, не један и не мало, и њихови политичари).

Говорим о хрватским грађанским политичарима зато што се национално питање у Југославији сводило стварно пре свега на тзв. хрватско питање, које се провлачи као црвена нит кроз читаву политичку историју Југославије. — Ипак при томе свакако треба уочити значајну чињеницу да сви главни политички фактори Хрватске (изузимајући крајњу десницу, франковце и, касније, усташе) никада нису у својим захтевима за решење хрватског питања ишли до захтева за сепарацијом, одвајањем од Југославије. Они су вазда тражили што је могуће већу самосталност и

своју државну независност, али увек у оквирима, границама Југославије. Још је Трумбић у току првог рата одлучно иступио против талијанских планова о стварању самосталне хрватске државе, наводећи као разлоге против тога: (1) немогућност да се повуку државне границе због етнички измешаног становништва, (2) опасност од сталних сукоба и борби две суседне братске (можда баш и зато што су братске) државе — Хрватске и Србије, (3) опасност од територијалних претензија и апетита суседа или великих сила. (Морам признати да ми никада није било јасно, а и данас ми то није, како се, у области државног а не међународног права, може то двоје постићи и помирити: потпуна самосталност и сувереност делова и истовремено постојање једне целине).

У другом светском рату, у народноослободилачкој борби српски народ је својим учешћем у борби и жртвама платио и преплатио дугове „своје” буржоазије, и као што је недавно речено, српски су се комунисти у свом највећем делу одавно отресли хипотеке буржоаске велико-српске прошлости, те нема места ни потреба за било каквим објашњењима или правдањима у том погледу.

Откуда се онда сада поново јавља неповерење, бојазан од националне неравноправности, од хегемоније итд. (а те су бојазни, очигледно, кумовале и приликом доношења ових амандмана, посебно XXXII)? Откуда да на површину у националном питању Југославије опет избије као главни, као и некада, српско-хрватски спор, тј. као „хрватско”, а данас све више, „српско” питање? (Усвајам гледиште, јуче изнето, секретара СК Савеза комуниста Србије, да је то, политички гледано, врло штетно, јер негира тековине наше револуције у националном питању, јер привлачи непозване арбитра, итд.; али, на жалост, то је, изгледа ми, *стварност*). Откуда да се грешке заједнички учињене после рата, уколико их је било, пребацују на национални терен и ту траже решења? (Ја сам, на жалост, ланк у економској науци и не знам колика је тежина аргумената и приговора о експлоатацији Хрватске путем банака, респортних предузећа итд., па би можда добро било ако би нам наше колеге економисти нешто више рекли о томе).

Оно, међутим, што знам и оно што видим јесте: да се национализам у нас шири, готово као епидемија, и то не од јуче већ има прилично времена, и пре амандмана. При том он се јавља све мање у ординарним облицима (као директно потцењивање других нација а преувеличавање, улепшавање своје) мада и тога, таквог национализма још увек има. Колико јуче и, на жалост овде, у једном националистичком иступању — авестијском и наказном, какво је свако националистичко иступање, па било да потиче од Хрвата, Срба или било ког другог — чули смо и „аргументе” који у ствари представљају тешко националистичко фалсификовање историје. Као, на пример, тврђење да је српски народ „великодушно одбацио Лондонски пакт који му је нудио могућност стварања Велике Србије”. Лондонски пакт од 26. априла 1915 — то зна свако — био је тајни уговор између Италије и савезничких сила о уступању Италији, између осталих територија, Далмације и Истре да би се Италија придобила да уђе у рат на стра-

Др Радослав Стојановић: ДРЖАВНОСТ ЈУГОСЛАВИЈЕ ПО УСТАВНИМ АМАНДМАНИМА

Пре него што будем прешао на оно о чему мислим да говорим, хтео бих са пар речи да се осврнем на досадашњу дискусију и да покушам да позовем учеснике да са више толеранције примају излагања оних који узимају реч у овој дискусији. При томе не мислим да је забрањено износити своје мишљење о излагањима својих предговорника. Међутим, оно чега бисмо се требали уздржати то је да погрешним аргументима побијамо ставове које сматрамо погрешним.

Тако на пример, овде је речено да је погрешно веровање да се Србија великодушно одрекла Лондонског уговора од 1915. године јер је Лондонски уговор био тајан те Србија није ни знала за њега па према томе није га се могла ни одрећи. Ово није тачно. Српска влада је врло брзо сазнала за овај уговор преко својих веза у Петрограду тако да је одмах отпочела борбу против овог уговора заједно са Југословенским одбором.

Такође не може се примити као тачно тврђење да хрватско политичко руководство између два рата никада није имало намеру да Хрватску отцепи од Југославије већ да се само борило за независност Хрватске унутар Југославије. Позната је намера Мачека да 1939. године дигне устанак у Хрватској уз помоћ Италије. У току устанка Италија би интервенирала војном силом што би довело до стварања персоналне уније између Хрватске и Италије.

Најзад, грозим се на саму помисао да је могуће усташке злочине за време другог светског рата објашњавати као наплату или преплату дуга који је учинила великосрпска буржоазија.

Сада ћу прећи на оно о чему мислим да говорим. Ја сам и приликом ранијих уставних промена узимао реч, али само спорадично и у ситуацији када ме је неки учесник у дискусији својим излагањем изазвао. Сматрао сам да нисам довољно стручан, јер се бавим међународним правом, да расправљам о уставноправним проблемима, те сам радије слушао него што сам учествовао. Међутим, како рече колега Димитријевић, садашња ситуација раба толики број чињеница које задиру у област мог стручног бављења, нарочито међународних односа (међународног права, засада мање, а у будуће вероватно више), тако да ћу овога пута говорити онако како сматрам да стручњак о међународним односима треба да говори о уставним променама које се предлажу у овим амандманима.

Полазим од код нас постојеће тврђе да уставним амандманима стварамо један политички систем који је оригиналан, који нема никакве везе са досад класичним постојећим системима у свету, да се његова оригиналност заснива у повезивању самоуправних организација одозго до доле, те да се по овим уставним амандманима Југославија не може назвати ни федерацијом, ни конфедерацијом, нити било каквим до сада познатим именима којима су се називале поједине државе. Ове тврђење су ме навеле да направим анализу облика удруживања држава, пошто амандмани конституишу државност република, па самим тим стварају односе који настају између држава, а не више између народа.

ни Антанте. Србији не само да том приликом није нуђена Велика Србија, него није била уопште ни обавештена. Међутим, пола године раније, септембра 1914, под великим притиском Савезника на Србију (а влада Србије уступи Бугарској Македонију (не би ли се она, тј. Бугарска одлучила да и она приђе Савезницима), српска влада је поставила захтев да јој силе Антанте обезбеде све југословенске крајеве у Аустро-Угарској, да би створила једну велику државу свих Срба, свих Хрвата и свих Словенаца; другим речима, српска влада је као компензацију за Македонију, коју је требало да изгуби, тражила од Савезника да јој обезбеде Хрватску, Словенију и друге југословенске покрајине Аустро-Угарске, као накнаду. Према томе, историјска истина је сасвим супротна од тврђења које смо јуче чули: нити је Србија „великодушно“ (!) одбила Лондонски пакт нити јој је њиме и том приликом нуђена Велика Србија, већ је српска влада, и раније а и касније, тражила од савезника стварање не Велике Србије већ велике Југославије. — Национализам, међутим, добија данас врло различите, каткад и врло перфидне видове. Великом броју питања, и кад она то стварно нису, даје се национални карактер, или се, тачније, користе за расpirивање националних супротности. Једном формулару за попис становништва, који се могао и морао расправити директном интервенцијом у Заводу за статистику, дат је карактер смишљене завере унитаристичких великосрпских снага. Критика лоших поступака или иступања једне или неколико личности проглашава се малтене за увреду нације итд. итд. Узајамне оптужбе се проглашавају (своје грешке се при томе прећуткују, код других тражи длака у јајету); узајамно неповерење расте.

Откуда то повампирење национализма, који је увек био углавном буржоаска ствар, данас у нас, у нашем друштву у коме је буржоазија већ давно обезвлашћена? Није ли, можда, политичка бирократија у нас, захваљујући нашој привредној и друштвеној неразвијености и користећи ту неразвијеност, и поред свих покушаја да се сузбије и поред свих говора о самоуправљању, постала опет тако јака да је преузела функције и методе буржоазије? При томе не губим из вида противречности реалних интереса којима се национализам храни. Исто тако не заборављам ни околност да национални антагонизми, који су и раније постојали, у условима демократизације постају видљивији.

Ако можда очекујете од мене неки закључак или предлог, ја бих, пре свега, у погледу амандмана ХХХИI поводом кога сам и узео реч, рекао да би се он могао и морао преиначити можда у смислу предлога који је већ дао наш колега Ј. Борђевић, тако да се национална равноправност не повреди а да се ипак обезбеди неопходна ефикасност одлучивања у федерацији.

Али, као главно, мислим да треба учинити све да се још у већој мери обезбеди стварна национална равноправност и да се онемогући коришћење туђег рада, — ако се и уколико се то уставним одредбама може обезбедити. А као најважније: предузети знатно одлучније, радикалније мере за јачање стварног самоуправљања, а то значи за дебирократизацију и стварну демократизацију нашег политичког живота, — мада мислим да ни то није никакав чаробни штапић који би коначно скинуо с дневног реда наше национално питање, — али би га свакако ублажио и боље каналисао.

Следеће форме удруживања по мом схватању до сада су се појавиле. То је прво, савез држава или алијанса, или блок у коме се уговором утврђују права учесника држава и та права и дужности ступају у одређеном тренутку на снагу.

Други тип новијег карактера удруживања држава је стварање система колективне безбедности, где се један број држава удружује с циљем да очувају своју безбедност унутар система и ван система. Такав систем стоји и у универзалној међународној заједници и на регионалном плану.

Затим, економска организација држава, економско интегрисање заједнице, интегрисање заједничког тржишта итд. затим, државни савез или конфедерација, која је постојала у историји као форма организације политичког система каквог данас нема.

Најзад, федерација као најсавршенији облик удруживања држава у заједничку државу и при томе могу рећи да се федерација једино сматра државом.

Пошто нема много времена ја ћу мало скраћено изложити оно што желим да кажем. Ако поредимо одредбе уставних амандмана са типовима удруживања држава, Југославија очигледно није савез држава, није алијанса. Има неких елемената државности па самим тим није алијанса у правом смислу речи. Међутим, има таквих елемената у амандманима који Југославију сврставају на нижи степен од савеза држава. Савези држава се стварају у случају одбране, или у случају да нека држава жели да изврши агресију. У таквом уговору, када наступи тренутак који је уговором предвиђен, државе су обавезне да одговоре својим дужностима из тога уговора, без икаквог надгласавања, питања или не питања. У Југославији међутим, по уставним амандманима ситуација није сасвим таква. Прво, уставни амандмани су недовољно прецизни код проглашавања ратног стања, мобилизације итд. Наиме, колико сам успео да схватим амандмане, о ратном стању, мобилизацији и свим тим стварима које су потребне када дође до агресије на Југославију, не одлучује се по амандману 32, мада прецизно о томе није сасвим јасно у њима изречено.

Међутим, познато је да када избије рат, онда је потребно донети неке одлуке из материје која спада у амандман 32. Рецимо, систем за финансирање федерације, њених потреба, ратних кредита, потреба изванредног одржавања армије. Дакле, много више тога је потребно, изнад онога што је предвиђено у мирнодопском одржавању армије. Тада ступа у дејство амандман 32, по коме може, пошто се тражи једногласност, да се фактички искључи могућност одлучивања о томе путем већине већ би се тражила једногласност. Такав механизам ствара несигурност.

Према томе, сматрам да би се то морало сасвим јасно прецизирати, да када се ради о таквој ситуацији, онда се одлучује у скупштини већином, као што је нормално да се одлучује у једној држави.

Затим, Југославија по уставним амандманима има неке елементе колективне безбедности, али, рекао бих врло примитивно развијене. Мислим мање развијене него што је бар формално то по Повељи Уједињених нација у систему колективне безбедности Уједињених нација. Постојање заједничке армије није искључива привилегија држава, није апсолутан елемент државности јер постоје међународни организми данас у свету који имају

јединствену армију и команду у њој. Колективна безбедност мора бити организована и у другим секторима живота једног политичког система. Нарочито на подручју економије. Економска функција колективне безбедности у Уједињеним нацијама се обавља кроз Економско-социјални савет у коме се одлуке доносе већином гласова.

По амандманима се може закључити да ће будућа Југославија имати и неке елементе познате у данас постојећим економским организацијама међународног карактера. Међутим, мора се на жалост констатовати да рецимо Европска економска заједница има знатно савршенији систем инструмената за одржавање заједничког тржишта него што је то данас случај са Југославијом по овим амандманима. Посебно, у Европској економској заједници о економској организацији се одлучује већином гласова чиме се остварује наднационалност ове организације што не смета европским нацијама чланицама ове организације и другима које би желеле да у њу ступе. За нације економски и културно далеко развијеније од југословенских нација ништа не сметају елементи наднационалности и нико од њих нема комплекс да наднационалност негира национални идентитет сваке посебно.

Затим, Југославија има неке елементе конфедерације, али она није ни конфедерација. Ако бисмо гледали какве су конфедерације до сада постојале, ни у једној до данас није постојао механизам одлучивања путем једногласности, тј. применом права вета. Увек је постојала одређена квалификована већина, изузев у једној конфедерацији, која се у теорији не сматра чистом конфедерацијом. То је феудална конфедерација Пољске из 17. и 18. века, у којој је сваки феуд, практично сваки феудалац имао право вета и када су довели земљу у немогућу ситуацију опстанка и када су хтели да промене Устав, Руси су довели своју војску на пољску границу и рекли — не смете да мењате Устав, другим речима, имаге полако да умирате.

Од елемената федерације има низ ствари у овим уставним амандманима, али с обзиром да се амандманом 32 фактички битна питања постојања једне државе свде на одлучивање путем права вета, мој закључак је да Југославија после усвајања ових амандмана више неће постојати као држава. Биће неки облик удруживања држава што сада не могу сасвим да образложим, али кроз неколико чинилаца ћу јасно показати зашто је то тако.

Наиме, немојте погрешно да ме разумете да се ја овде борим да Југославија буде држава. Не ништа више него што би се остали борили за то. Ја само овде хоћу да јасно кажем да не желим да нам се презентира нешто што је у ствари класична појава као нешто ново и оригинално, као резултат нашег самоуправног развоја, јер сем у амандману 21 и 22, који су у ствари интерпретирали познате ставове у нашим досадашњим законским текстовима, ништа ново не садрже и без образложења то могу да кажем. У ствари амандмани су углавном мешавина познатих класичних елемената из политичких система до сада постојећих у свету.

Али, оно што ми највише смета, то је да се тврди да се на овај начин управо развија, појачава равноправност народа, да се на овај начин развија демократизам или демократија у Југославији, да се на овај начин остварују услови за рабање јединственог економског система Југославије,

јединственог економског тржишта и низ врло повољних ствари.

Ја бих прихватио оно што је рекао друг Војин Димитријевић да није важно што до сада нису постојали амандмани, ситуација је била таква какву данас амандмани одржавају, значи фактички је било то исто што је данас, према томе не можемо тврдити да се овим путем постиже неки виши степен интеграције Југославије, јер фактички овим амандманима се долази и до формалне дезинтеграције Југославије.

Да видимо сада како се јача равноправност народа и народности овим уставним амандманима. Пре свега, сасвим је јасно да се овим уставним амандманима јача независност република. Ако неко мисли да јачањем независности истовремено јача и равноправност онда се грдно вара. Јер, државе у међународним односима су потпуно независне, суверене, али далеко су од тога да су равноправне, почевши од деловања закона вредности да до политике силе у међународним односима.

Овим путем се у ствари конзервира неравноправност између развијених и неразвијених у Југославији, јер се на овај начин омогућава несметана експлоатација, деловањем закона вредности у југословенским размерама. Онај ко зна шта је то, он ће схватити, али свако зна како се помоћу закона вредности експлоатише мање развијени од стране више развијеног. Нико ми не може замерити да сам у овом случају српски националиста, јер сматрам да је Србија једна од најразвијенијих република у Југославији.

Затим, да се на овај начин може остварити јединствено тржиште. То није могуће из простог разлога што се овим путем у малом инаугуришу националне економије. Наши економисти још увек живе у заблуди да постоји јединствен економски систем у Југославији, он је престао да постоји аутархичним развојем република што је коначно довело до настајања конкурентских привредних грана у републикама. Као што је познато, аутархичност сама по себи рађа конкурентност а не комплементарност која је нужна да би постојао јединствени економски систем у једној земљи.

Нећу да говорим о одредбама уставних амандмана, што су други дискутантани говорили, које су потпуно недовољне да обезбеде и заједничко тржиште, а камоли јединствено тржиште.

Затим, да се овим путем остварује политика јединства и максимално остварују заједнички интереси Југославије. Молим вас да разграничимо питање шта су то заједнички интереси. Сасвим је јасно да у демократском поретку, који није никакав најидеалнији поредак, то је један начин решавања ствари, сматра се да је ипак боље да већина наметне своју вољу мањини, него да мањина наметне своју вољу већини. Једино је то њена предност у односу на друге постојеће начине одлучивања. То има своју унутрашњу логику.

Очигледно је да заједнички интереси у Југославији и неће бити цео подједнако од свих. То је сасвим разумљиво из саме чињенице постојања множине истоврсних јединица и то из тога произилази. Али, ако је потребно донети једну одлуку која је у интересу седморице у Југославији, а само је један против, онда се таква одлука, која је у интересу седморице, не може донети. Значи, биће заштићен интерес једнога на штету седморице.

це. Дозволићете да је за заједнички интерес Југославије значајнији интерес седморице него једнога.

Ако неко каже да би обрнута ситуација била мајоризација, то је нетачно, али је тачно да је ово миноризација. Зашто није тачно да је мајоризација? Није тачно због тога што мајоризација значи да неко има већину самим тим што је бројнији, а у овим органима, другови, нико није бројнији. Органи су паритетно постављени. Према томе, већина која се постигне у оваквим органима није мајоризација него већина. Немојмо употребљавати речи које је употребљавао Стјепан Радић још 1921. године. Мислим да смо од тог времена успели да се удаљимо ако ни због чега другог оно због тога што у Србији данас није на власти србијанска буржоазија већ радничка класа и радни људи Србије.

У вези са овим предложио бих да амандман XXXII предвиди такав начин одлучивања по коме не би могли бити оштећени интереси већине. Наиме, уколико је већина за доношење једне одлуке, једне мере и сл. онда се таква одлука усваја али с тим да важи само за оне који су гласали за њу. Ово би био начин да се избегну немогуће ситуације до којих може доводити „миноризација“.

Неколико речи о међународном положају Југославије. Оваква решења која нуде амандмани који Југославију претварају у неку својеврсну форму међудржавног удруживања, форму међународних организација, сама по себи не би била лоша да ове државне границе Југославије представљају границе неке наше планете на којој ми можемо да стварамо неку мање или више ефикасну међународну организацију. Међутим, свима је познато да ове наше границе не падају на благонаклоност многих које не можемо игнорисати. Ове наше границе само нас одвајају од врло компликованих постојећих система међународних односа у којима делују законитости политике силе и цео низ инструмената за реализацију различитих интереса које разне групе око нас имају.

Ми смо у Србији по овим амандманима фактички сведени или парализовани у нашим међународним односима. За закључење једног међународног уговора по овим амандманима потребна је претходна сагласност свих република и покрајина. Ако нема те сагласности нема закључења међународног уговора. Другови, ако је Републици Србији потребно да закључи један међународни уговор о кредиту, и рецимо, њена Аутономна Покрајина Косово гласа против једног таквог уговора, такав уговор се не може закључити. Што се тиче међународног уговарања уопште, мислим да би због ефикасности која је данас нужна при обављању ове функције у једној држави било најбоље да се у амандмане унесе тзв. федерална клаузула по којој републике не би биле обавезне да примењују један уговор који закључи федерација а који се односи на материју из надлежности република.

Да кажемо неколико речи о амандману 20 о коме су другови овде одлучно говорили. Оно што бих ја хтео да додам то је да поставим питање става 5. по коме народности остварују своју сувереност у општинама. Пре свега то нема никакве везе. Није никако могуће остваривати сувереност у општини. Али, оставимо по страни, нека је и то могуће. Образложење другог Кардеља било је да то треба да остане ту због тога да би мале народно

сти које немају аутономну покрајину итд. остваривале своју сувереност. То је сасвим у реду, али сматрам, ако је већ у реду за мале народности, онда и за народе треба да важи тај исти принцип да и народи остварују своју сувереност кроз општину тамо где они не живе у својој националној држави, а таквих народа код нас у Југославији после уважања ових амандмана биће доста. Неће бити само Срба, биће и других таквих народа.

И сада, о ставу да се овим уставним амандманима решава национално питање, проблем међунационалних односа у Југославији. Сматрам да ће се овим амандманима тек поставити национално питање у Југославији, јер данашњи проблеми међунационалних односа имају у објективно постојећој бази своју основу, али су исто тако у великој мери резултат односа територијализоване власти у Југославији.

Цепанњем, дезинтеграцијом народа, који су измешани на овом југословенском подручју, фактички ћемо поставити национално питање, хтели ми или не, из објективне чињенице да нације теже свом јединству. Ако их ви дезинтегришете имаћете супротан ефекат, тј тенденцију ка јединству тих нација.

Према томе, тек оваквим решењем нашег уставног и политичког система ми ћемо створити национално питање у Југославији у пуном његовом обиму онако како ћемо имати прилике да га решавамо. Посебно неколико речи о национализму у Србији. Ако се позивамо на науку, позовимо се на став да једна појава настаје онда када постоје одређени услови да се она јави. Српски национализам је развио свој барјак онда када је Србија била у границама Београдског пашалука. Ако Србију поново сведемо на Београдски пашалук настаће самим објективним деловањем закона који делују у овом тренутку у друштвеном развоју Српски национализам.

Према томе, позивамо још једанпут руководство у Србији да у овом погледу не прави компромис, јер он овде није могућ; био би катастрофалан. Ако хоћемо да избегнемо поново рабање национализма у Србији, онда избегнемо оваке амандмане, који фактички своде Србију на исту ризину на којој се налази Југославија, а пошто по амандманима Југославија неће бити држава, значи, да ни Србија неће бити држава.

Мр Бранислава Јојић: НАЦИОНАЛНА ЈЕДНАКОСТ ЉУДИ, СУВЕРЕНОСТ НАЦИЈА И РЕПУБЛИКА

Предложене амандмане анализирила сам у односу на основна начела и одредбе Устава СФРЈ од 1963. године које прецизирају права и слободу човека и грађанина. Овакав приступ разматрању предложених решења за промене у организацији, односима и начину рада органа федерације, социјалистичких република и аутономних покрајина чини ми се да је значајан из два разлога. Пре свега, са становишта анализе развоја уставности нашег политичког система који се карактерише изразитом динамиком значајно је сагледати које су то новине у предложеним амандманима и да ли дограђују концепт југословенског самоуправног социјализма? Други

значајан разлог оваквог приступа је могућност одговора и на питање да ли ове промене представљају новине у развоју социјалистичке уставности уопште?

Овакав приступ захтевају оцене о сопственом путу у изградњи социјализма до сада изражене у југословенској политици и науци. На основу тих оцена, самоуправљање је основни елемент на који се с правом указује као на специфичност југословенског политичког система. Ма колико да је појам теоријски недограђен и принцип самоуправљања правно неуболичен, политички је јасно дефинисано да је самоуправљање и садржина и облик регулација односа у политичком систему наше друштвене заједнице. Није на одмет подсетити да по уставном и политичком концепту социјалистичке демократије централно место у политичком систему Југославије има човек, на основу чега у уставном систему главни елемент представљају права и слободу човека. Из њих произилази и она одређују организацију, састав, односе и начин рада државних органа. Зато што човек има различита својства, заједнице у којима он живи, ради, одлучује, морају да буду тако организоване да му омогуће што већу слободу и као личности и као друштвеном бићу — учеснику рада, припаднику одређене нације, становнику територијалне заједнице.

Према томе, основна политичка и теоријска питања која су у овом моменту најзначајнија како за даљи друштвени развој Југославије као самоуправне социјалистичке заједнице, тако и за даље остваривање и заштиту демократских слобода и права човека јесу по мом мишљењу:

Прво, шта је национална једнакост људи као припадника многонационалне друштвене заједнице у Југославији?

Друго, шта је сувереност нација и народности, и

Треће, шта је републичка и покрајинска сувереност?

Мада су ови појмови неодвојиви у науци, а односи тесно везани у политици, неопходно је скренути пажњу на њихово и теоријско и политичко значење које је наука и демократска политичка пракса прилично јасно одредила.

Национална једнакост људи је конститутивни елемент правне једнакости којима се изражава својство и могућност човека да као припадник одређеног, посебног колективитета друштвене заједнице — нације — има такав положај и улогу у друштву да са осталим члановима равноправно учествује у раду, образовању, политици и другим друштвеним пословима. Национална једнакост је и неодвојиви елемент пре свега личних, а затим и политичких права и слобода — она је облик у коме се остварују ова права и слободу. Неоспорно је да је национална припадност човеково лично својство, неодвојиви елемент његовог људског бића које формира друштво и које је нераскидиво везано за његов лични интегритет. С друге стране, националност зависно од облика државне организације може да буде и додатни елемент за политички субјективитет човека. Ово је потребно нагласити јер национална припадност човека је основ садржине и његових личних и његових политичких права и слобода. Ова двострукост националног долази до изражаја у многонационалним државама када се уставно регулише положај и улога човека у друштву и као појединца и

треба да раде: коме, како и зашта су одговорни савезни органи управе? То је нелогичност, која мора бити на неки начин отклоњена, или се може довести и у сумњу могућност остваривања права федерације. Остали делови Устава који су обезбеђивали ову вертикалу отпали су, а то се стигулише тачком 8. истог амандмана. Остаће, изгледа, савезном законодавству да коригује слабости амандмана, а ближејој будућности да решења — провери.

Мр Будимир Кошуткић: УСТАВНИ АМАНДАНИ И СУВЕРЕНОСТ НАРОДА

Пре сваке оцене Нацрта уставних амандмана мора се констатовати да су многа у њему предвиђена решења већ постала уставна правила и пракса, и да Нацрт, према томе, само потврђује оно што фактички постоји. Стога, не треба гајити илузије да се може нешто битније изменити у Нацрту уставних амандмана, посебно да то може бити изнуђено негативним мишљењима изнетим у јавној дискусији. Уосталом, оне друштвено-политичке снаге, које су биле стварни иницијатори уставних промена, су то недвосмислено изразиле на само кроз закључке донете на седницама неких политичких тела, већ и кроз сам начин израде Нацрта уставних амандмана. Ипак, упркос оваквом стању и перспективама, треба износити и јавно критиковати недостатке предложених уставних промена, као и указивати на одговорност оних функционера, који су без претходне сагласности народа фактички променили карактер југословенске заједнице, а који су и иначе у знатној мери одговорни за тешкоће у којима се она налази.

На XIII седници Председништва СКЈ истакнуто је да се мора отворено рећи истина о привредној ситуацији у којој се земља налази. Констатовано је да инфлација и спољнотрговински дефицит непрестано расту, а производња опада. Предложеним уставним променама требало је створити неопходне предуслове за успешније привредно пословање, даље јачање самоуправљања и социјалистичке демократије, као и пуније остваривање равноправности југословенских народа и народности. Нажалост, већ реализованим, иначе формално предложеним уставним променама, се не остварује и не може остварити ниједан од назначених циљева. Стога, поздрављајући иницијативу за променама у политичком систему мора се борити да она буде стварна а не формална као предложена, нарочито кад се имају у виду њени већ испољени негативни ефекти у пракси.

Основна слабост Нацрта уставних амандмана, из које и проистиче немогућност превазилажења економске, политичке и моралне кризе у којој се налази југословенско друштво, јесте потпуна блокираност и дисфункционалност политичког система. Неодржив је не само у теорији, већ и у пракси сваки концепт који представља амалагам између полуполифедрализма и полуконфедерализма, нарочито кад почива на привидној равноправности, а у ствари на неравноправности и компромису појединих група, као што је случај с концептом у Нацрту уставних амандмана. Уставни

амандмани покушавају да измире оно што није могуће измирити — хомогену националну државу из XIX века с модерном привредом и тржиштем. Резултат тога је стварање таквог облика федерализма који почива на свакодневном дијалогу и компромису суверених републичких органа и представља реално спутавање сваке истинске интеграције како постојећих друштвено-политичких заједница, тако и радних организација.

Због потпуне блокираности политичког система, услед нужности постизања међурејубличке односно међуржавне сагласности пре доношења сваке значајније одлуке, немогуће је обезбедити ефикасно функционисање привредног система. Модерна привреда претпоставља, међутим, свесло, умно и правремено усмеравање, које је неостварљиво у нашој „савезној” држави, која се и формално потврђује у Нацрту уставних амандмана. Иако се увиђа нужност и међусобна зависност републичких привреда, као и неопходност јединственог тржишта, висок степен узајамног неповерења и жеље за влашћу врхунске републичке бирократије, искључила је скоро сваку могућност њиховог остварења. Нацрт уставних амандмана, наиме, покушава декларативно да превлада противречност између посебних националних, неједнако развијених, привреда и потребе за јединственим тржиштем. У њему се стога предвиђа потпуна финансијска зависност „савезне” државе од република и покрајина и право на компензације, као инструмент против експлоатације на економском плану недовољно развијених република и покрајина, која би иначе могла имати за последицу затварање републичких граница. Међутим, очигледно је да ови институти, поред низа других објективно уперених против јединствене југословенске економике и тржишта, не могу обезбедити слободну циркулацију роба, радне снаге и средстава. Не треба, стога, посебан интелект и размишљање за закључак да доносиоцима Нацрта уставних амандмана није био првенствени циљ стварање ефикасног привредног система него неки други. Који? Изјаве неких високих државних функционера ослобађају нас претераног мисаоног напора у откривању ове вредности. Та вредност је равноправност југословенских народа и народности. Да ли је, међутим, и она остварена? Довољна је и површна социолошко-политичка анализа да се утврди неоснованост сваког тврђења о националној равноправности. Пре свега, идеја о националној привреди од које полази Нацрт уставних амандмана представља сама по себи позив на дискриминацију националних мањина. Ниједна република, осим донекле Словеније, није национално хомогена, што не може а да нема за последицу, бар делимичну националну обесправљеност у стању дезинтегрирајућег федерализма, које прати конституисање посебних националних (нерепубличких) економија. Национална неравноправност постоји, међутим, не само унутар републичких граница, већ и изван њих. Конституисање посебних националних политичких држава не спречава, у условима неравномерне економске и културне развијености, експлоатацију једних од стране других нација. О каквој се онда националној равноправности може говорити? С друге стране, приликом израде Нацрта уставних амандмана у потпуности се превидело постојање две димензије федерализма. Једна је политичкотериторијална а друга вишенационална. Оне стоје у одређеним односима и утицајима и међусобно су комплементарне. Није могуће вршити промене у једној а другу

остављати неизмењену. Јер, давање веће аутономности и политичке независности, појединим федералним јединицама односно децентрализованим областима, нужно повлачи промене у положају појединих нација. Стога, промене у политичко-територијалној димензији федерализма морају бити праћене адекватним изменама у вишенационалној димензији. То није, нажалост, случај у Нацрту уставних амандмана. Иако признаје, изричито или прећутно, постојање осам националних држава, и тако полази од тезе о нужности државно-правне заштите нације, Нацрт у потпуности пре-
 виђа, осим у погледу Србије, да се тиме у суштини мења положај појединих југословенских народа. Пошто републике нису национално хомогене, мења се из основа положај других народа који у њима живе. Док је постојала Југославија, као самоуправна заједница и посебна савезна држава, ови народи нису имали статус националних мањина. Међутим, они га сада објективно имају и стога у Нацрту уставних амандмана морају наћи места и она решења која уносе измене и у вишенационалну димензију југословенског федерализма. Ово је потребно утолико пре учинити, што Нацрт уставних амандмана изгледа фаворизује, анатемишући југословенство, и вештачко стварање посебних нација. Стога, не сме се у јавној дискусији ограничити искључиво на проблеме постојећих покрајина, већ указивати и на евентуалну потребу стварања нових у републикама у којима живи знатнији број припадника других нација. Само тако се може остварити неопходна равнотежа унутар федералног система и дати пуни допринос у остваривању националне равноправности.

У дискусији о Нацрту уставних амандмана треба још проанализирати да ли Нацрт проширује самоуправљање и социјалистичку демократију, као што то истичу његови творци. Самоуправљање претпоставља не само могућност одлучивања о условима рада, односно вршењу власти унутар радних организација и ужих заједница, већ исту такву могућност у ширим колективитетима. Нема истинског самоуправљања ако оно не постоји и у глобалном друштву. Досадашње обележје самоуправљања у нас чинило је, међутим, управо одсуство његовог вертикалног повезивања и, самим тим, супротстављеност политичке и самоуправне сфере. Постојеће стање уставни амандмани још више продубљују, тако да се може говорити само о сужавању, а не и проширењу самоуправљања. Нажалост, мора се исто закључити и о социјалистичкој демократији. Сврха социјалистичке демократије је у стварању услова да народ што непосредније врши државну власт, и посебно да се оствари његов што већи утицај на избор и одговорност државних органа. Решења предложена у Нацрту уставних амандмана, пак, не омогућавају пуније остваривање ниједног од назначених циљева. Реално сужавање сфере самоуправљања праћено је истовременим ограничењима социјалистичке демократије, а умањење значаја у структури власти тела непосредно бираних од народа, искључује могућност пуније одговорности стварних носилаца државне власти народу. Исчезавање скупштинског система власти започето у времену формалног важења Устава из 1963. године, добило је и правну потврду у Нацрту уставних амандмана. То није искључиво последица постојања и овлашћења Председништва СФРЈ, као што се понекад једнострано истиче, већ и стварних компетенција представничких тела и реалног односа друштвено-

-политичких снага. Начин одлучивања у Савезној скупштини још више, пак, доприноси умањеној њеног значаја. Право вета, које има свака република и покрајина, чине скупштину потпуно нефункционалним телом. Нада да до неспоразума неће доћи, посебно због утицаја Савеза комуниста, лишене су основа. Наиме, само предвиђање конфедеративног механизма одлучивања у амандману ХХХИ сведочи о нејединству у Савезу комуниста и његовој регионалној оријентацији. С друге стране, изгледају неоснована и очекивања да ће Председништво СФРЈ бити ефикасан фактор усаглашавања супротстављених републичких и покрајинских интереса. Напротив, треба стрепети да оно само не постане фактор политичке нестабилности. Оваква бојазан је последица везаности и одговорности чланова Председништва СФРЈ републикама и покрајинама, односно врхунским органима у њима, а не народима Југославије. Чињеница да Нацрт уставних амандмана ћути о одговорности Председништва СФРЈ, не даје право да се сумња у горњи закључак; јер, начин избора Председништва СФРЈ и одлучивања у њему, уклања сваку недоумицу. Пошто, сходно амандману ХХХУ, Председништво одлучује једногласно о питањима за која је Уставом утврђено да је потребна сагласност свих република односно аутономних покрајина, а у његов састав обавезно улазе председници републичких и покрајинских скупштина, из Нацрта имплиците произлази одговорност Председништва републикама и покрајинама. Уосталом, друго није ни могуће у савезу држава, у коме практично и не постоји орган коме би Председништво СФРЈ могло одговарати. Стога, била би без сваке реалне вредности одредба у Нацрту да Председништво одговара Савезној скупштини, јер она не би могла ту одговорност и остваривати; посебно кад се има у виду да изгледа јавност не може бити обележје у раду Председништва СФРЈ.

Указујући на већ испољене недостатке политичког система у пракси, као и на слабости решења предложених у Нацрту уставних амандмана, мора се констатовати да је, ипак, највећа невоља у томе што не постоји јасна концепција друштвено-економског, политичког и културног развитка земље. Нацрт уставних амандмана то упечатљиво показује мешањем дивергентних елемената федерализма, полуфедерализма, конфедерализма, централизма, децентрализма и самоуправљања. Истина, не може постојати апсолутно чист политички систем, али сваки систем мора имати своју унутрашњу логику. Стога, по мом мишљењу, мора се јасно одредити или за Савез државе или за савезну државу и из тога извући све потребне конвенције. Увек се, пак, мора имати на уму да је заједничка држава у интересу свих југословенских народа.

Др Мирослав Печујлић: ЗА ЈЕДИНСТВО РАВНОПРАВНИХ

1. Друштвени ток је стигао до тачке од које су *могући битно различити правци кретања друштва*. Ово је време великог избора, друштвеног и личног, а не епизодних корака. Амандмани су слика укупних прилика, у њима су садржане све основне тенденције. Исход ће зависити од

ангажовања или неангажовања главних социјалистичких снага, од правца у коме оне усмере своју енергију. Зато је крајње важно што потпуније сазнање о главним моментима ситуације, ранг листи проблема, о најдубљим узроцима који су управљали збивањима, о путу на коме се може наћи решење и социјалним снагама које то могу извести. То је истовремено и начин да се ангажујемо за *ону тенденцију у амандманима која има рационални смисао, која представља наставак аутентичне оријентације овога друштва*; реч је о томе да се та страна појача.

Није одржива, ненаучна је теза да уставне реформе немају никакве везе са дубљим променама у крилу друштва. У стварности су се збиле две околности. Прво, неки темељни видови наше социјалне организације, као резултат веома противречне еволуције, поново су стављени на дневни ред — од облика економског живота, форми самоуправљања које не одговарају степену развијеније индустријске цивилизације, до реконструкције националних односа. Друго, услед далекосежних померања у распореду социјалних снага, стварања нових центара моћи, ствари које су дошле на дневни ред добиле су, међутим, *крајње ексцесиван историјски облик у коме је садржано пуно ризика*, који задире у саме темеље заједнице.

2. Размотримо националне односе који су наткрилили све остало. Зашто су *морали доћи на дневни ред*, а зашто у оваквом ексцесивном виду, пуном национализма? Не верујем да је тачна теза коју је истакао Михајло Бурић — да национално питање нема битне важности. Ово становиште он је оспорио целином властитог излагања, говорећи о националном идентитету, интеграцији српске нације као судбоносном питању. Међутим, и са научног становишта то је тешко одрживо. У току су велики светски процеси уједињавања производних снага, науке. Али, национална аутономија представља нужан оквир. Без њега интеграција неће значити узајамно обогаћивање, умножавање вредности, већ ће водити њиховом потирању, обезличавању, губљењу самосвојности. Главни светски валци данас су наднационални, супранационални, и за нас је то егзистенцијално питање.

Али да овај проблем пренесемо на наше тле, што је важније. Дужни смо да непристрасно испитамо сурову лекцију чињеница, да извучемо искуства из стварног животног тока: где је темељ демократске Југославије, које су претпоставке нашег јединства, где леже опасности, силе дезинтеграције? Само она револуционарна формула која је била спој и националног и социјалног ослобођења, превладавања оба вида доминације, довела је до обнове Југославије, која је била могућа само на новим социјалним и националним темељима. До те нове формуле није могла да дође владајућа класа, јер се кретала у оквирима централистичке буржоаске државе — која је била инструмент и класне владавине и националне неправедности. Никакви споразуми у тим оквирима нису могли дати трајна и стабилна решења. Самоуправљање је наследило почетну формулу револуционарног етатизма и дало је још дубљу подлогу и једној и другој страни народног живота — и националној и социјалној. То је више него вредело стварати.

Међутим, у новом историјском издању показује се поново гвоздени закон о могућностима, претпоставкама стварне и демократске интеграције

југословенске заједнице. Она се не може одржавати првенствено на јакој централистичкој, административној, држави и нагодби осамостаљених управљачких групација. На тој страни не треба тражити излаз. (Узгред, када се истиче да се не може одржавати на државно централистичкој основи, тада се не ради само о великосрпском хегемонизму, који је паравно пун опасности, јер је везан за најбројнију нацију, већ и тежњи за доминацијом на другим странама. Уосталом оне су видљиве. Ради се, дакле, о отпору свим централистичким манипулацијама).

Демократска Југославија може бити заснована — не на јакој држави (иако је она обавила део послова свог времена) већ на јаком, на развијеном самоуправљању и пуној равноправности нација. Та тежња се у једном облику пробија и кроз уставне реформе.

3. Али, *на сцени није само ова тенденција коју сматрам аутентичном*. Напротив, на делу су и две друге струје. Једна јединство Југославије види искључиво у строго централистичкој држави где су републике само провинције. Друга опасна крајност изразила се као *сепаратизам* који сматра да се самосвојан може бити ако се живи одсечен од других, који различите делове друштва претвара у исто толико друштава за себе. Друштвену заједницу, федерацију, сепаратизам види искључиво као инструмент за задовољавање свог ужег интереса, а остаје слеп према ономе што је заједничко.

Социјални корени ових разједињавајућих сила су вишеструки — поменимо само огромне разлике у степену развијености, које чине да је Југославија свет у малом, али ја бих издвојио само два тока који су текли као спојени судови, и то иза наших леђа. Сламање централизоване државне својине и управљања, скок на тло модернијег развоја, није, међутим, довео до знатнијег присвајања вишка рада од стране произвођача. Дошло је до сељења моћи, настајали су нови облици отуђивања. Управљање вишком рада концентрише се у руке политичких, индустријских, финансијских и управљачких групација, реорганизованих и осамостаљених од произвођачке базе. То је спрега државног управљања и економског монопола, власти и новца, али сада у *регионалним*, особито у републичким оквирима. То је нека врста групно-својинских облика, парцелисаних и у сукобу. Владање у име нације — то је нова врста легитимитета за нове људе моћи; бивши централисти претварају се у партикуларисте, померају се за центрима власти.

Друга страна истог процеса је слабљење самоуправљања. Оно је остало да вегетира у ембрионалним облицима који су неподобни за модерну технологију. Самоуправљање је остало затворено у оквире уских фабричких зидова, није постало доминантан економски однос, нова социјална основа интеграције друштва. Пошто није остварена преминација тог историјског блока: радника и организованог знања, јак печат целом току даје ова „игра“ између снага бирократског сепаратизма (партикуларизма) и централизма.

Томе треба додати и *малограђански национализам* који је почео да кључа, да мобилише своју војску, који је понео стотине малих буктиња којима раширује националистичке страсти. Најзад, ту су и многи психо-

лошки комплекси и ирационална колективна стања која имају осетну тежину.

4. Уставни амандмани као неки хибрид садрже у себи различите тенденције, у њима су очуване све главне социјалне тенденције које су на сцени. У њима је садржан значајан циљ да се Југославија заснива на пуној националној равноправности, на јединству равноправних. Али присутни су и елементи који омогућавају формирање јако затворених националних економија и државних минијатура, итд. Те противречности су видљиве у свим главним питањима, од карактера заједнице, преко главног економског односа до политичког система, начина одлучивања итд. *Одржавање тих противречних тенденција је, по мом схватању, један од главних проблема уставне реформе, односно амандмана.*

Други, темељни проблем је што недостаје једна шира социјална основа (уставно-правно изражена) без које није могуће потпуније решење коме се тежи. Овај циљ — и већа самосталност и јединство — није могуће постићи искључиво на тлу државности, на бази расподеле државних овлашћења између република и федерације. Најдубљи темељ за овакву демократску заједницу може да буде самоуправна интеграција друштва, у којој произвођачи управљају резултатима свога рада, у којој преузимају низ економских функција. Или, друкчије речено, то су хиљаде нити које нас повезују тамо где је срце друштва: у заједници рада, производње. Ја нећу анализирати те противречне тенденције, као ни недостатак ове димензије, само ћу то илустровати са два примера из области економских односа и политичког живота.

Ако се економски живот гради на снази државе (подржављењу свега) или на економском монопољу, ако економијом владају уске управљачке групације (спрега економских и политичких врхова), тада ће наступати ланцак неповољних последица. То су ривалски сукоби капитала од којих сваки има своју централу, и који изазивају и затварање, као начин заштите од монопола. А затим, такав развој путем аутаркије у доба гигантски развијених производних снага, брзо би ударао у плафон, и економски слабији пре или касније био би бачен на колена. У условима затварања, парцелизације, долазило би и до смањивања производних могућности, успоравања раста, заостајања, некоришћења предности заједничког друштвеног живота и богатства — јер је оквир производње умањен. То би отежавало и решавање горућих социјалних проблема, животног стандарда, па према томе и заоштравање социјалних сукоба.

Због тога, дугорочније, трајно, заснивање јединственог тржишта, организационих веза, равноправности, није могуће без јаке организације удружених произвођача који преузимају низ економских функција у своје руке. Јер, они и поред свих супротности у властитим редовима, лакше налазе заједнички језик. Они траже самосталност да би располагали производом свога рада, али теже и повезаности без које нема унапређења модерне производње. Стога захтев за јединственим тржиштем, за рационалним политичким одлучивањем треба повезати са борбом за праву социјалну садржину економских односа, са питањем: ко влада тржиштем, у чијем је држину интересу. Јединствено тржиште не трпи блокаде, зато у регулисању оно интересу економских функција треба да учествују и они који на својим плећима

носе те делатности, снаге рада и знања. Врата која воде на тај пут треба широко отворити. Битна је борба целине нашег покрета против монопола, а за економску равноправност, за сувереност произвођача у свим деловима интегрисаних целина.

Исте противречности су видљиве и у политичком систему. Уколико се убрзано не формира развијенија социјална основица, снажнији произвођачки темељ демократског политичког живота, долазиће до низа неповољних последица. Без таквог темеља долазиће до сужавања демократске основице политичког одлучивања, до заробљавања демократије у уским структурама. Те могућности се могу изразити на различите начине, али и као ограничавање скупштинске владавине. Скупштине не би биле место доношења најважнијих одлука, у првом реду не због формирања Председништва, већ стога што би се велика овлашћења наша исључиво у рукама републичког врха који би морао да има контролу над свим видовима политичког живота. И она руководства која су данас демократска сутра ће бити принуђена на многе кораке које не желе да чине, да би представљала јаке партнере. Уколико не постоји директна веза између широке непосредне демократије и политичког представништва, тада се формирају репрезентације које су мало способне за усаглашавање интереса. Демократски живот тада се развија у облику вето-група које су способне више за међусобну блокаду него што имају моћ решавања. Централно питање је, дакле, основице демократизма, услова под којима је политички систем снага уједињавања, а не извор усијаних конфликата. Ја ћу се на крају вратити на овај проблем — стварање развијенијег *произвођачког темеља демократије, начина како да се повећа утицај радника, интелигенције и омладине на јавне послове.*

5. Кључно питање које се сада намеће је питање стратегије, како *развити самоуправну интеграцију, ту другу „политику“, која је остала неразвијена и у стварности и уставној реформи, а која једино може да буде најдубљи социјални темељ демократске заједнице.* То се не може постићи атаком на самосталност, не само због тога што би се тиме појачала сепаратистичка реакција, већ и из дубоко принципијелних разлога. Тежње народа, народности, за дубљом равноправношћу, за већим ступњем самосталности део су демократског социјалистичког курса. Србија је такође изградила ту оријентацију узимања својих ствари у властите руке, *већег осамостаљења, али и уједињавања* које се неће вршити само посредством јаке централистичке државе. Наш циљ нису самосталне државе, нити строго централистичка творевина, већ органски југословенски оквир. Тежња Србије за таквим југословенским оквиром, то треба разумети, није израз хегемонизма и када постоји јака идентификација са федерацијом. Модерној, самоуправној демократској Србији је то потребно већ и због њеног социјалног и демократског бића, као и просте чињенице да значајан део Срба живи у другим републикама. Као што и ми морамо добро да разумемо дубоке и многоструке потребе других народа за пуном равноправношћу, самосталношћу у оквиру југословенске целине. Наша концепција и руке морају да буду потпуно чисте: само у пуној равноправности и јединству равноправних лежи темељ јаке Југославије. Исто онако као

што је самоуправна Југославија једини темељ националне аутономије, независности сваког њеног народа.

Због свега тога пред нама се налази само једна права, дугорочна, алтернатива — убрзано формирање модерне самоуправне интеграције — како унутар република тако и међусобно — као темеља демократске Југославије. У одсуству тог програма и акције силно ће јачати у суштини националистички програми, великосрпска или великохрватска алтернатива, сепаратистичке снаге и програми. И то упркос чињеници што су то кратковиди програми, што је то пут на коме нема решења југословенског питања, што то води у братоубилачке сукобе, јер такве су законитости ирационалних националистичких колективних понашања групно-својинског монопола.

Потпуно сам, међутим, свестан да је и сам појам „самоуправна интеграција“ увелико девалвиран. Стиче се утисак да то бледи, испарава, да постаје фраза, а да су ближе при руци „прави“ и „реални“ инструменти и програми — један је и овде изражен. Но, на тај начин ми подлежемо опасној атмосфери, сечемо грану на којој седимо. Управо због тога сам био слободан да на седници Председништва изнесем један конкретан предлог о могућем виду самоуправне интеграције друштва чијем формирању би требало одмах прићи. Реч је о формирању произвођачког темеља политичке демократије, о томе да све друштвено-политичке заједнице буду подједнако израз и државности и удруженог рада, да скупштине извиру из мреже самоуправних делегација, да произвођачи буду непосредно представљени у главним политичким одлукама, да се измени садашње стање потпуне надмоћи уских политичких репрезентација. Ако би се скупштине општина заснивале на делегацијама из радних организација и месних (интересних) заједница, то би био корак напред у том правцу да политичка демократија има темељ у фабрикама и научно-културним институцијама. Републичке и савезне скупштине би морале имати већа удруженог рада која би на одлучујући начин учествовала у решавању свих главних економских питања. Поред тога неопходан је и корак којим би се формирала широка ванскупштинска база, која би била израз самоуправне интеграције. Реч је о мрежи самоуправних представничких тела за поједине области друштвеног рада, или поједине функције (као што су на пример координација информација, кретање радне снаге, акумулација итд.). Ова тела би представљала снажан ослонац одлучивању у скупштинама. Све то, као и низ других корака, значило би дубље повезивање политичких одлука и утицаја произвођача, организованог знања. Можда изгледа да је ова организација ризична и компликована. Но не видим да је она компликованија од оне коју сада изграђујемо.

Модерно, високоразвијено самоуправљање, органске везе, то је права формула за Југославију, за њен национални распоред, демократизам и слободу. Ја не видим другу, истинску, алтернативу. То је пут који је дуг и тежак, то је задатак већи од једне или више генерација. Али он се не може мимовићи. Додуше, тај пут би могао да буде и веома убрзан — више него што нам то тренутно изгледа. Јер радничка класа је у неповољном положају и незадовољна, и под условом једне јасне самоуправне програмске оријентације могла би та питања поставити са много већом тежином.

6. Само још неколико речи о интелигенцији, интелектуалцима. Имам утисак да је држање интелигенције, особито у Загребу и Београду, једна од главних идеолошких компоненти ситуације, фактор који осетно опредељује духовни живот. У ком правцу ћемо усмерити наше способности и знање, коју тенденцију ће наш тег појачати, то није од малог значаја. Од судбинске је важности да наша снага не пада на страну национализма, да им не даје допуњску тежину. Данас је лако и угодно бити националиста, за то није потребна особита храброст, нити интелектуални формат. Напротив, конформисти, духовни пигмеји, преко ноћи постају звезде на националистичком небу. Ако су привредни и политички фактори више заробљени непосредним интересима, на страни интелигенције је могућа већа еманципација критичке свести. Због тога концепције које траже равнотежу национализма, које хране национализам и када је на другој страни букнуо, не учвршћују Југославију. За нас је стога веома важан смисао осуде национализма у овој атмосфери нарушеног поверења. Да ли је то принципијелна осуда или оправдање да би се служило истим средствима, развио властити националистички програм? И када би се збијало оно што је крајње лоше, јачала тенденција ка самосталним државама, ми никако не смемо да увећавамо ту могућност. Дубоко сам убеђен у могућност да учвршћујемо Југославију помоћу властитог самоуправног дела које смо започели. За напредак нема ни друге алтернативе, ни других снага.

Треба свим бићем да тежимо да не падамо у замке национализма, да не бисмо дисквалификовали себе као интелектуалце. Многе умне главе ће од будућих генерација бити оштрије суђене него што нам то данас изгледа. Не дозволимо да нас упропашћују националистичке страсти и незнање.

Др Војислав Бакић: ЗАКОНОДАВСТВО КАО СРЕДСТВО ПОВЕЗИВАЊА

Објављени уставни амандмани нису коначно обликовани. Иако је њихова суштина, њихово језгро, иначе плод једног политичког договора, може се рећи већ политички прихваћено решење, низ питања чекају да на њих буде одговорено. Они могу бити критиковани, посебно кад се тиче појединих решења и то се и чини. Многи посматрају овакву уставну реформу песимистички, закључујући да она прети и нежељеним последицама. Указује се низ решења у уставним амандманима која воде даљем раздвајању наших република. На та и таква решења најчешће се и указује. Међутим, мени се чини да има места, шта више и да је неопходно, да говоримо о начинима и о средствима која су изражена у новим амандманима и која ће давати основу за даља приближавања и чак за интеграционе процесе.

Један наш познати предатни државно-правни писац је, говорећи о могућности федерализма у нас у то време (непосредно после Првог светског рата), истакао да тих услова нема, јер нема оних чинилаца без којих се не може замислити постојање једне савезне државе. Као један од њих,